

LJUDSKO ZDRAVILSTVO

Etnologija

Raziskovalna naloga

Avtorice: **Maja Bezjak, Sofija Lah in Ula Cimerman**

Somentorici: **Matejka Majcen in Nina Žnidarič**

Velika Nedelja, februar 2024

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem informatorjem,
da so nam prijazno zaupali svoje spomine
in nam pomagali oblikovati raziskovalno nalogo.

KAZALO

1 UVOD	6
2 TEORETIČNI DEL	7
2.1 Ljudsko zdravilstvo	7
2.2. Obdobja ljudskega zdravilstva.....	7
2.2.1 Obdobje magijske medicine.....	8
2.2.2 Animistično obdobje.....	8
2.2.3 Religijska ali verska medicina	8
2.2.4 Empirijska medicina	8
2.2.5 Znanstvena medicina.....	8
2.3 Ljudski zdravniki	8
2.4 Ljudska zdravila in zdravljenje poškodb v 50-ih letih prejšnjega stoletja	8
2.5 Zdravstvene razmere na Ormoškem	10
2.5.1 Ormoška bolnišnica.....	11
2.5.2 Zdravstveni dom Ormož.....	12
2.5.3 Ormoška lekarna	12
3 EMPIRIČNI ALI RAZISKOVALNI DEL	13
3.1 Metodologija	13
3.2 Hipoteze	13
3.3 Intervju z informatorji.....	14
4 REZULTATI IN RAZPRAVA	16
5 ZAKLJUČEK	22
6 VIRI IN LITERATURA	25
7 PRILOGA	26

KAZALO PREGLEDNIC

<i>Tabela 1: Okvirna vprašanja za intervju</i>	<i>14</i>
--	-----------

POVZETEK

V raziskovalni nalogi smo proučevali ljudsko zdravilstvo v okolici Velike Nedelje in Podgorcev po drugi svetovni vojni, približno do leta 1960. Raziskovalna naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. Pregledali smo temeljno literaturo s tega področja in pripravili teoretični okvir. V empiričnem delu pa smo si najprej zastavili štiri hipoteze. Predvidevali smo, da je bil dostop do zdravnika ali lekarne na našem območju v tem času nekoliko slabši, zato so ljudje morali sami poskrbeti zase, kadar so zboleli ali se poškodovali. Zato so se ljudje zatekali k vaškim zdravilkam po pomoč in izdelovali zdravila iz tega, kar so našli v svoji okolici. Nato smo poiskali informatorje iz okolice Velike Nedelje in Podgorcev, ki so dovolj stari, da so nam lahko zaupali svoje spomine na ta čas. Intervjuje smo analizirali in z njihovo pomočjo hipoteze ovrgli ali potrdili.

Ključne besede: ljudska zdravila, zdravilstvo, zdravstvene razmere.

ABSTRACT

In this research assignment, we have focused on studying folk medicine in the vicinity of Velika Nedelja and Podgorci after the Second World War, extending approximately until 1960. The research assignment consists of theoretical and empirical work. In the theoretical part, we reviewed fundamental literature in the field and prepared the theoretical framework. In the empirical part we formulated four hypotheses, anticipating that access to doctors or pharmacies in our area was a bit worse during that time, so people had to take care of themselves in cases of illness or injury. We assumed that people turned to village healers for assistance and they crafted remedies from local resources. To gather information, we interviewed residents of Velika Nedelja and Podgorci who were old enough to share memories of that era. We analyzed their statements and, based on them, confirmed or refuted the hypotheses.

Keywords: folk medicine (remedies), healthcare, health conditions.

1 UVOD

V raziskovalni nalogi nas je zanimal razvoj ljudskega zdravilstva v okolici Velike Nedelje in Podgorcev okrog leta 1950. Že od nekdaj velja, da je zdravje največja človeška vrednota, zato je tema še kako aktualna tudi danes.

V teoretičnem delu smo definirali ljudsko zdravilstvo in navedli njegova obdobja. Popisali smo vse zdravstvene ustanove na Ormoškem v preteklosti, katerega del sta tudi Velika Nedelja in Podgorci (krajevni skupnosti). Zelo natančno smo raziskali tudi bolnišnico v Ormožu ter zapisali, kateri zdravniki so tam delovali. Osredotočili pa smo se še na eno pomembno zdravstveno ustanovo v Ormoškem območju, in sicer lekarno v Ormožu. Bolj nasplošno pa smo se dotaknili tudi zdravstvenega doma. Zanimala pa so nas tudi ljudka zdravila in zdravilci.

V empiričnem delu smo opisali metodo nestrukturiranega intervjuja, ki nam je služila za pridobivanje informacij. Popisali smo tudi okvirna vprašanja in teme, ki smo jih v pogovor uvajali zgolj po potrebi, sicer pa smo naše sogovorce pustili, da pripovedujejo o svojih spominih na mladost. Opravili smo 11 intervjujev s posamezniki, ki so bili rojeni med 1931 in 1950 in so živeli v Veliki Nedelji ali njeni okolici.

V raziskovalni nalogi smo si zastavili štiri hipoteze. Najprej smo predvidevali, da v raziskovalnem času, torej okrog leta 1950, vaščani Velike Nedelje in okolice niso imeli dostopa do zdravnika, zato so se zdravili sami doma z domačimi zdravili. Predpostavili smo, da so ljudje ta zdravila izdelovali sami, iz materialov, ki so jih našli v svoji okolici. Predvidevali smo, da so v vasi obstajale zdravilke, ki so pomagale pri boleznih, poškodbah, porodih in izdelovale zdravila za vse, ki so jih potrebovali. Zato ali zaradi revščine se ljudje niso posluževali lekarne v Ormožu, ampak so uporabljali domača zdravila. Prav tako smo predvidevali, da so na polovici 20. stoletja ženske rojevale doma in ne v bolnišnicah.

Nato smo opravili analizo intervjujev z informatorji in hipoteze ovrgli ali potrdili. V zaključku pa smo strnili naše ugotovitve, ki smo jih povezali s teoretičnimi izhodišči.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Ljudsko zdravilstvo

Od nekdaj velja, da je zdravje največja človeška vrednota. V vseh obdobjih razvoja človeka se je človek srečeval z boleznijo in smrtjo ter se trudil, da bi ostal zdrav in si podaljšal življenje. Bolezen je bila vedno velika nevarnost za človeka in za družbo, zato si je vsako ljudstvo izdelalo svoj način boja proti boleznim in si ustvarilo svoje ljudsko zdravilstvo (Zadravec, 2000, str. 45).

V začetku obstoja človek ni poznal zdravil. Užival je predvsem rastlinsko hrano, s katero se je tudi zdravil, ko je zbolel. Prva zdravila v obliki živeža so nabirale žene. Sprva so bile rastline najbolj pogosto zdravilno sredstvo v vseh ljudskih medicinah. Pozneje je človek spremenil način življenja in se je začel preživljati s poljedelstvom, gojenjem novih kultur in rejo domačih živali. Tako so se rastlinskim pripomočkom pridružila še zdravilna sredstva živalskega izvora. Nagonsko zdravljenje bolezni in poškodb se je umaknilo namenskemu zdravljenju (Zadravec, 2000, str. 45–46).

Ljudsko zdravilstvo tako ni bilo nikoli samo sebi namen; vedno je nosilo trajno izročilo. V preteklosti je bilo tesno povezano z magijo in verovanji. Glasniki ljudske medicine so bili ljudje, ki so imeli večjo sposobnost zdravljenja od drugih. To so bili ljudski zdravniki, vrači, ranocelniki ali padarji (Zadravec, 2000, str. 45–46).

Ljudski zdravilci so tako bili dobri poznavalci zdravilnih zelišč, poznali so njihovo zdravilno moč, sami so pripravljali razna zdravila za obolele. Mnogi so sloveli kot odlični strokovnjaki za ozdravitev zlomljenih rok ali nog. Žal je bilo med njimi dosti mazačev. Šolani zdravniki so jih velikokrat ovadili oblastem, da so bili zaprti zaradi mazaštva (Sterle, 1990, str. 87).

Tudi veliko kmetov je bilo dobrih ranocelnikov, ki so zdravili po ustnem izročilu in iz knjig. Od drugega desetletja 18. stoletja in v 19. stoletju so bili na Slovenskem v rabi ljudsko medicinski rokopisi. Te knjige so dedovali iz roda v rod. Vaški župniki, učitelji in bistri kmetje so jih začeli prepisovati, jih izpolnjevali z novimi viri in izkušnjami, saj je večina prepisovalcev zbirala zelišča in zdravila ljudi in živino (Sterle, 1990, str. 87).

Ljudskemu zdravilstvu bi lahko rekli tudi domače zdravilstvo, ker se nanaša na bolezni, ki si jih človek lahko pozdravi brez strokovne pomoči. Zdravljenje bi lahko razdelili na:

- *Domače ali primarno zdravljenje*, ki obsega preventivo (dejavnost, ki se ukvarja s preprečevanjem bolezni, nesreč in zaščito pred njimi npr. gibanje, prehrana ipd.) in kurativo (zdravljenje z magičnimi, naravnimi, kemičnimi sredstvi in tehničnimi pripomočki, nega bolnika). Primarno ali domače zdravljenje je torej zdravljenje brez obiska zdravnika ali terapevta. Temelji na znanju, ki ga je posameznik dobil od sorodnikov, prijateljev, literature, medijev ipd.
- *Sekunarno zdravljenje* pa obsega specialistična znanja, ki so bila pridobljena v različnih ustanovah (univerza, šola ...) (Žbontar, 2000, str. 64).

2.2. Obdobja ljudskega zdravilstva

Zdravljenje je bilo prepreženo tudi s praznoverjem. Poznali so razne črne bukve, zagovorne knjižice, ki so jih lastniki skrbno čuvali in skrivali in jih zapustili izbrancu največkrat šele na smrtni postelji. Zagovarjali so ljudi in živino, najpogostejša zagovora sta bila zoper kačji pik in črva na prstu. Zelo razširjeno pa je bilo zagovarjanje ječmena na očesu, s požetjem in pljuvanjem. Pogosta navada je bila tudi okajevanje bolnika (Sterle, 1990, str. 87).

Danes vemo, da je imelo ljudsko zdravilstvo pet obdobj.

2.2.1 Obdobje magijske medicine

Ljudje so si v začetku razlagali pojave okrog sebe s pomočjo magije. Vzrokov bolezni niso poznali. Mislili so, da so bolezni posledica začaranja in delovanja sovražnih demonov. To je nasjtarejše obdobje ljudske medicine (Zadravec, 2000, str. 46–47).

2.2.2 Animistično obdobje

V tem obdobju so bili ljudje prepričani, da bolezen povzročajo zli duhovi, ki živijo v človeku. Kot čarobno sredstvo, so zoper demone in bolezni ljudje uporabljali različne amulete, zobe različnih živali, ki so jih nosili obešene okrog vratu. Škodljive vplive duhov so preprečevali tudi tako, da so si delali vozle na oblačilih in izrekli zagovore za preprečevanje bolezni in poškodb (Zadravec, 2000, str. 47).

Takšno zdravljenje temelji na verovanju, da je bolezen delo zlobnih ljudi in duhov z magičnimi moči, ter da se lahko ozdravi le z magijo in čarom. Nosili so tudi razne amulete in druga magično zaščitna sredstva, ki so jih s seboj nosili vsepovsod. Če je včasih posameznik želel ostati zdrav, je moral upoštevati razna pravila pri delu, higieni, spolnem in socialnem življenju, oblačilih, ... Ponavadi je magično zdravljenje potekalo na manjših boleznih ali ranah: z odmetavanjem, pluvanjem, križanjem, ali s prenosom bolezni na predmet, s kamni in zagovarjanjem ... (Žbontar, 2000, str. 71).

2.2.3 Religijska ali verska medicina

V tem obdobju so ljudje verjeli, da o življenju in smrti odloča jo božanstva ali bog. V ljudskem zdravilstvu sta se čarovnijam in urokom pridružili še molitev in žrtvovanje (Zadravec, 2000, str. 47).

2.2.4 Empirijska medicina

Iz empirijske medicine se je kasneje razvila znanstvena medicina. Empirična medicina temelji na izkustvu in opazovanju. Tudi ta ima različna obdobja: predbakterijsko, bakterijsko in antibiotično obdobje. V tem obdobju so uporabljali zdravilne postopke, ki so se v preteklosti pokazali za koristne. »Predvsem ne škodovati!« so rekli stari zdravniki. To pravilo je upoštevala tudi ljudska medicina, hkrati pa še danes ostaja prvo vodilo medicinske etike (Zadravec, 2000, str. 47–48).

2.2.5 Znanstvena medicina

Iz empirijske medicine se je kasneje razvila znanstvena medicina. Medicina je veda o zdravljenju bolnikov in varovanju zdravja.

2.3 Ljudski zdravniki

K domačim, ljudskim zdravnikom so se pred 2. svetovno vojno zatekali ljudje zaradi neurejene in oddaljene zdravstvene službe, nelagodja pred zdravniki ter plačila. Domači zdravniki so bili ljudje, ki so zelo izstopali, saj po navadi niso imeli družin, živeli so sami in odmaknjeni od ostalih. Čeprav zaradi tega v družbi niso bili priljubljeni, so bili spoštovani zaradi svojega znanja. Po navadi so domači zdravniki bili: kmetje, rokodelci in tudi učitelji. Njihovo znanje se je prenašalo iz roda v rod. Najbolj značilne bolezni in zelišča je poznala vsaka gospodinja, če pa se je zgodilo, da si sama ni mogla pomagati, je odšla do domačega zdravnika (Žbontar, 2000, str. 64).

Sprva znanja in izkušnje ljudskih zdravnikov niso zapisovali, dedovali so jih iz roda v rod. Izdajati jih pa niso upali, ker so menili, da bi lahko recepti izgubili čarobno moč (Zadravec, 2000, str. 49).

2.4 Ljudska zdravila in zdravljenje poškodb v 50-ih letih prejšnjega stoletja

Kromar v knjigi Naše zdravilne rastline povzema, da se je v našem ljudskem zdravilstvu do danes ohranilo precej znanja o zdravilnih rastlinah, ki se je prenašalo iz roda v rod, se dostikrat žal popačilo in tudi zlorabljalo. Ljudska medicina si je svoje znanje pridobivala skozi stoletja vsakdanje rabe.

Nekatere vraže pa so še ostanek preteklih časov in so se ohranile še do danes. Tako so ljudje verjeli, da so zdravilna zelišča učinkovita le takrat, če jih nabereš ob mlaju, v kresni noči, da je treba okrog rastline, preden jo izkoplješ začrtati krog itd. Vse to so ostanki srednjeveškega vraževerstva, ki je ovrglo vso naravno moč zdravilnih rastlin ter njihov učinek pripisovalo le nadnaravnim silam (Kromar, 1954, str. 3).

Kromar leta 1954 piše, da imamo Slovenci že kar nekaj knjig o zdravilnih rastlinah. Najstarejša, iz leta 1720 je »Slovenska lekarna«, ki pa je po vsej verjetnosti prevod kakšne tuje knjige o zdravilnih rastlinah. Od takrat pa do danes smo dobili več knjig o zdravilnih rastlinah. To pa nakazuje na to, da je takšno branje še vedno aktualno. Večinoma pa so le-te so izšle večinoma v prevodih, prirejenih po tujih, v glavnem nemških knjigah o zdravljenju z zdravilnimi rastlinami.

Ljudem, ki jim zdravnik ni oz. jim je bil slabo dostopen, so zdravilne rastline predstavljajo prvo pomoč v domači lekarni. Navadno so imeli kamilice, svedrc (tavžentroža), arniko, lipovo cvetje, bezeg, baldrijan, ki jih uporabljali tudi sodobna farmakologija (Kromar, 1954, str. 3, 4)

Iz staroslovanske dobe so poznane zdravilne rastline, kot so hrast, breza, vrba, bukev, jesen, tisa, bor, smreka, brinje, jelša, lipa, divja hruška, hmelj, pelin, vratič, kamilica, baldrijan, lan, česen, čebula, vinska trta ... Kasneje so uporabljali še izdelke živalskega izvora (med, vosek, mast, olja) in toploto, vodo, žganje in kis (Zadravec, 2000, str. 49, 50).

V sredini 20. stoletja, so se domača zdravila uporabljala najmanj, saj ljudje niso tako zelo skrbeli za svoje zdravje kot danes, ampak proti koncu 20. stoletja, je že vsaka hiša imela vrt z zelišči. Domača zdravila, so največkrat sestavljena iz zelišč, sadja in zelenjave, začimb, alkohola ... Nekatera zdravila pa so lahko tudi človeškega (urin, pot), živalskega (med, skuta, sirotka, maslo, jajca ...), mineralnega (kamen, voda) in psiho-socialnega (masaža, počitek, sprostitve, ...) izvora (Žbontar, 2000, str. 68).

Zelišča so lahko posušena ali pa sveža. Posamezne dele rastlin nabirajo ob različnem času in na različne načine (npr. korenine nabirajo jeseni, lubje pa pozno spomladi ...). Iz teh zelišč potem nastanejo razni sirupi, obkladki, mazila ... Delo z zelišči je bilo po navadi žensko delo (Žbontar, 2000, str. 68).

Vročinske bolezni so zdravili s hladnimi obkladki, ki so bili lahko prepojeni tudi z domačim kisom ali pa so pripravili zmes iz tolčenega hrena. Polagali so jih na čelo, vrat, zapestja, podplate ali pod kolena. Naribali so tudi surov krompir, rdečo peso in ga polagali napodplate. Ob prehladih so pili čaj iz lipe, bezga, kamilic, šentjanževke, orehovit lupin, ki so mu dodali kuhano vino ali med. Proti kašlju so uporabljali čaj iz žajblja. Žajbelj so kuhali tudi v mleku. Pljučnico so zdravili tako, da so bolnika zavili v ledeno mrzle prte in mu dajali veliko žganja ali luprekov sok pomešan s surovim jajcem.

Bolnik z jetiko je moral piti čaj iz jetičnika. Tuberkulozo so zdravili s šentjanževim vinom (šentjanževka namočena v belem vinu). Bolezni želodca so zdravili s pelinom. Bolezni črevesja pa s česnom in rožmarina. Pri zobobolu so usta izpirali z močnim žganjem ali česnom. Pri boleznih ušes so si vanje spuščali sok netreska, žganja ali toplega olja ali maminega mleka. (Zadravec, 2000, str. 51–54).

Ljudje so si pri posameznih poškodbah pomagali tudi z zdravstvenimi priročniki, ki so bili na razpolago v takratnem času. V domači knjižnici informatorja Frančiška Laha smo našli knjigo Za zdrav naraščaj iz leta 1951. V njej je med drugim zapisano, da če nekdo ne zna oškodovancu pomagati, naj se raje tega ne loti saj se stanje lahko poslabša. Pri nujenju prve pomoči mora oseba ostati mirna. Treba je biti natančen in hiter. Po končanem nujenju prve pomoči, je ranjenca potrebno poslati na pregled k zdravniku.

Pri različnih poškodbah moramo primerno odreagirati. Če gre le za modrico, ki nastane ob udarcu predmeta na telo, na ranjen del damo mrzel obkladek. Tega večkrat menjamo in pazimo, da tistega dela telesa ne premikamo. Ko pa pride do hujših udarcev (ob glavo ali v trebuh), poškodovancu damo obkladek in ga čim prej spravimo do zdravnika.

Ko pride do rane, je ne smemo spirati z vodo ali katero koli tekočino. Rano očistimo z jodovo tinkturo in jo obvežemo z gazo, ki jo lahko kupimo v lekarnah. Če je rana umazana z gnojem, zemljo ali s čim drugim, jo očistimo in ranjenca napotimo k zdravniku na cepljenje.

Ob krvavenju iz nosu si v nos potisnemo košček gaze z razredčenim kisom ali slano vodo. Pri hujših krvavitvah iz nosu obiščemo zdravnika. Hujše krvavenje iz odvodnice oz. arterije je najnevarnejše. V tem primeru nad rano tesno zvežemo, da krvavitev zaustavimo.

Ob ugrizu stekle živali ali strupene kače, se napotimo k zdravniku. Ob zlomu kosti, na ud pritrdimo opornico in se napotimo v bolnico. Na opekline obvežemo sterilno gazo in ne prediramo mehurčkov. Pri kakšnih zelo hudih opeklinah pa gremo na nujno pomoč. Ob omedlevicah, nezvestnega oblivamo z mrzlo vodo in ko se zave, mu damo zdravila in pijačo. Če omedlel bruha, mu glavo obrnemo na stran. Če se po nekaj minutah ne zave, nujno poiščemo medicinsko pomoč. Ob nesreči z električnim tokom, oseba ne kaže znakov življenja, to ne pomeni, da je mrtev. Zato mora odrasla oseba poskušati z umetnim dihanjem. Pri zastrupitvi moramo ponesrečenca pripraviti do bruhanja ali pa obiskati zdravnika (Prebeg, 1951, str. 96–109).

2.5 Zdravstvene razmere na Ormoškem

V preteklih stoletjih je bila zdravstvena oskrba v Ormožu, tako kot v večini drugih mest na Štajerskem, slaba.

Mesto je imelo strateško lego ob meji Hrvaško in Ogrsko, zato so skozenj pogosto potovali trgovci in vojaki. Slabe sanitarno-higienske razmere so botrovale pogostim pojavom različnih nalezljivih bolezni, ena najhujših je bila gotovo kuga, ki je v 16. in 17. stoletju na Štajerskem večkrat morila.

Ormoški ubožni špital, ki velja za najstarejšo socialno-zdravstveno ustanovo v mestu, se v listini omenja že leta 1420. V špital je lahko bil sprejet le tisti, ki je bil 10 let v okraju in je bil star ter potreben pomoči. Sprejeli so tudi otroke brez staršev. Zdravstveno oskrbo za reveže sta v špitalu opravljala ranocelnik (kirurg) ali padar.

V takratnem času za zdravje prebivalcev v glavnem niso skrbeli izšolani zdravniki, pač pa so različne zdravstvene storitve opravljali ranocelniki, padarji in brivci.

Ranocelniki so po večini bili le rokodelsko izurjeni (kirurgija se je opravljala v okviru cehov). Njihovo delovno področje je obsegalo praktično medicino: obravnavali so različne zunanje rane, vreznine, vbodnine, zlome in skrbeli za celjenje oz. zaprtje ran.

Manjše zdravstvene storitve so opravljali tudi padarji in brivci. Padarji so imeli kopališča oz. kopalnice in so skrbeli za zdravstveno počutje bolnikov. Njihovo delo je bilo puščanje krvi, izdiranje zob, zdravljenje ran, rezanje kurjih očes, masaža in tudi britje ter česanje. Podobno kot padarji so manjše zdravstvene posege opravljali tudi brivci: puščali kri, šivali rane in pulili zobe ter oskrbovali zunanje rane, zlome rok in nog.

Na različnih sejmih so se pojavljali tudi različni mazači, »fušarji« in prodajalci »čudežnih« zdravil in strupov, ki so lahkovernim in neukim ljudem naredili več škode kot koristi.

Spremembe na področju medicine in zdravniške oskrbe so nastopile šele v času Marije Terezije in Jožefa II. (18. stol). Špitali so bili odpravljeni, ustanovljene pa bolnišnice, kar je za javno zdravje pomenilo velik korak naprej. Ranocelniški cehi so bili ukinjeni in kirurgija je postala del medicine. Od leta 1784 dalje so ranocelništvo lahko opravljali le učenjaki ranocelniki, ki so opravljali prakso v bolnišnici.

Na Ormoškem lahko o organiziranem zdravstvu govorimo šele po letu 1850. Mesto je prvega doktorja medicine dobilo leta 1847. Prve zdravstvene ustanove so tukaj pričeli graditi šele nekaj let po izgradnji železnice (po letu 1860). Na posesti križniškega reda na Spodnjem Štajerskem se je že dalj časa čutilo

pomanjkanje bolnišnične oskrbe za prebivalstvo. Veliko ljudi si je zaradi revščine ni moglo privoščiti, le redki so lahko zdravniško pomoč poiskali na Ptuj, v Mariboru ali celo v Gradcu. Tako je nemški križniški red leta 1898 zgradil ormoško bolnišnico (Korpič, 2023). Le ta danes deluje kot psihiatrična bolnica Ormož.

V obdobju 60. let 20. stoletja je na Ormoškem območju delovala še babica Jožica Radoš (Plejšek, 2003). Leta 1963 so odprli zdravstveni dom Ormož, ki na istem mestu deluje še danes ter skrbi za zdravstveno varstvo prebivalstva na Ormoškem.

Najpogostejše bolezni, za katerimi oboleli otroci so bile; ošpice, davica, kašelj, mumps, norice, gliste, driska. Zdravili so se doma z različnimi čaji iz zelišč kot so bile kamilica, lipov cvet, pelin, žajbelj, kopriča ... Doma so izdelovali tudi različne kreme, sirupe. V zdravilne namene so tudi molili k zavetnikom. Ti so bili sv. Kozmo, sv. Damjan, sv. Ana, sv. Rok, sv. Blaž, sv. Jernej, sv. Lucija, sv. Vid. Kasneje so zdravila lahko tudi kupili tudi v bližnji lekarni v Ormožu (Plejšek, 2003, str. 17, 20, 21).

Ženske so večino rodile doma, le redke v bolnišnici. Pri porodu so jim pomagale babice. Veliko porodnic in otrok je umiralo zaradi slabe higiene, krvavit, zastrupitev, izčrpanosti, bolezni ... Pri porodu je umrlo tudi veliko novorojenčkov. Ženske, ki otroka niso hotele imeti, so opravile abortus. Abortus so opravljale vaše mazačke, zdravniki, nekatere ženske pa so abortus opravile kar same (Plejšek, 2003, str. 21).

Za ohranitev zdravja so ljudje pogosto pri jedeh uživali česen, čebulo, hren, rdečo peso, papriko, zelje, korenje, solato, špinačo in repo. Pri zdravljenju se zanašali na knjigo Domači zdravnik ali razne članke iz časopisa (Zdravstvene razmere na Ormoškem območju v 20. stoletju, 2003, str. 15, 20).

2.5.1 Ormoška bolnišnica

Bolnišnična zgradba v Ormožu je ena najstarejših zgradb v mestu. Leta 1898 jo je zgradil nemški križniški red. Že od 13. stoletja dalje so v mestih začeli ustanavljati špitale, namenjene oskrbi revnih in bolnih. Ormoški ubožni špital, ki velja za najstarejšo socialno-zdravstveno ustanovo v mestu, se v listini omenja že leta 1420. Spremembe na področju medicine in zdravniške oskrbe so nastopile šele v času Marije Terezije in Jožefa II. Špitali so bili odpravljeni, ustanovljene pa bolnišnice, kar je za javno zdravje pomenilo velik korak naprej.

Konec 19. stoletja je nemški viteški red ustanovil v Ormožu redovno bolnišnico s hišo za sestre. Mesto ni bilo izbrano naključno – imelo je zelo ugodno lego in je bilo lahko dosegljivo iz Velike Nedelje, glavnega sedeža nemškega viteškega reda na Spodnjem Štajerskem.

Od izgradnje do leta 1948, ko je bila ukinjena oziroma nacionalizirana, je služila potrebam splošne bolnišnice. Upravljal jo je križniški red, za bolnike so skrbele bolniške sestre križniškega reda. Bila je sodobno opremljena in dobro založena z medicinskimi pripomočki. Imela je kirurški, interni, ginekološki in ortopedski oddelek ter splošne ambulante. To naj bi bila ena najlepših bolnišnic reda, urejena za 32 postelj, v začetku 16.

Med prvo svetovno vojno so tukaj zdravili ranjence iz različnih bojišč. V obdobju med vojnami se je tukaj letno zdravilo več kot 1000 pacientov s 54 posteljami. Na začetku je za paciente skrbel hišni zdravnik dr. Alojz Heiss. 1. oktobra 1919 je ordinarij bolnišnice postal dr. Anton Hrovat, ki se je uveljavil zlasti kot kirurg izrednega znanja in sposobnosti.

Ob začetku druge svetovne vojne so bolnico zasedli ranjeni nemški vojaki. Pretežni del križniških sester je ostal v bolnišnici, nekatere pa so zaradi pomanjkanja osebja poslali v bolnišnici na Dunaj. Ko so leta 1941 dr. Hrovata zaprli, je bolnišnica za nekaj časa ostala brez zdravnika. Za bolnike so takrat skrbele le 4 križniške sestre. Med vojno je skrb za bolnike prevzel dr. Alfred Heiss, sin predvojnega zdravnika dr. Alojza Heissa. Leta 1945 so nemški vojaki dobili ukaz, da bolnišnico zbombardirajo, kar so preprečili dr. Čarf in sestre križniškega reda, ki bolnišnice niso hoteli zapustiti.

Po drugi svetovni vojni so bile delovne razmere v bolnišnici zelo slabe. Kritično je primanjkovalo kadra, saj so s pacienti ostale le nune. Oktobra 1946 je službo nastopil dr. Karol Praunseis in tu ostal do julija 1948, ko je bil premeščen v ptujsko bolnišnico

Konec aprila 1948 je vlada Ljudske republike Slovenije splošno bolnišnico v Ormožu najprej nacionalizirala, prve dni maja 1948 pa ukinila. Zaradi izkoreninjenja tuberkuloze so TBC bolnišnico sredi 60. let 20. stoletja ukinili ter jo preuredili v psihiatrično (Korpič, 2023).

2.5.2 Zdravstveni dom Ormož

Zdravstvene težave pred 100 leti pri nas so bile povsem drugačne kot danes. Razširjeni bolezni sta bili davica in škrlatinka, zelo pogosti bolezni socialnega roba sta bili tuberkuloza in trahom, veliko je bilo alkohola in sifilisa. Na podeželju je bilo zaradi revščine in nerazgledanosti zdravniška oskrba težko dosegljiva. Ljudje so se zatekali k zdravilcem in urokom.

Stanje se je začelo izboljševati z začetkom organizirane skrbi za javno zdravje in ustanovitvijo Higienkega zavoda v Ljubljani leta 1923. Pod njegovim okriljem je bilo na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno ustanovljenih kar 30 zdravstvenih ustanov.

Prvi zdravstveni dom v Sloveniji je bil odprt leta 1926. Služil je kot prototip za ves takratni jugoslovanski prostor. Namen je bil vsakemu posamezniku omogočiti dostop do zdravstvene oskrbe in pomoči, sprva v bolezni, kasneje pa tudi s preventivnim delovanjem preprečevati nastanek in širjenje bolezni pri nas (Černoga, 2024).

Kadrovske, organizacijske in materialne razmere na področju zdravstvene nege so bile na širšem ormoškem območju srede 60. let 20. stoletja zelo težke. Zaradi zahtev po dvigu zdravstvene osveščenosti in zdravstvene prosvetljenosti prebivalstva se je začelo strokovno izobraževanje medicinskih sester in ostalih zaposlenih v zdravstveni negi. Redovne sestre, ki so do takrat opravljale delo medicinske sestre, so morale prepustiti delo v zdravstveni negi izobraženim sestram. V letih od 1950 do 1960 se je zaposlilo vse več strokovnega zdravstvenega kadra, ki je uspešno zaključili šolanje v medicinskih srednjih in višjih šolah. S tem se je začela izboljševati strokovnost, ki je olajšala organiziranost zdravstvene službe in zdravstvene nege (Korpič, 2023).

Zdravstvene potrebe so v Ormožu narekovale gradnjo zdravstvenega doma. Spomladi 1963 so izkopali temelje za novi zdravstveni paviljon ali stari Zdravstveni dom Ormož. Do njegovega odprtja je prišlo konec novembra 1963. V njem so bile predvidene tri ordinacije, previjalnica, prostor za fizioterapijo, laboratorij, čakalnica in garaža. En prostor je bil določen za operacijske posege, poseben kotiček pa je bil namenjen medicinskemu arhivu (Kresnik, 2007, str.39)

Zdravstveni dom so od tedaj večkrat preuredili za potrebe prebivalstva, zadnja razširitev je bila izvedena leta 2018.

2.5.3 Ormoška lekarna

Leta 1923, je farmacevt Gustav Trautvetter zgradil hišo na današnji Skolibrovi ulici 19, v kateri je do leta 1996, ko se je lekarna preselila v sedanje prostore na Ptujski cesti 25, delovala Ormoška mestna lekarna.

Do leta 1965 je lekarno s tremi zaposlenimi upravljal Jelica Veselič. Nato je vodstvo lekarne prevzela Pavla Ivanuša in jo vodila do konca leta 1997. Ormoška lekarna je svoje poslanstvo opravljala v isti stavbi vse do leta 1996, ko se je preselila na novo lokacijo – v kletne prostore takrat novozgrajenega bloka na Ptujski cesti v Ormožu, ki odgovarjajo novim sodobnim standardom (Hanželič, 2023).

3 EMPIRIČNI ALI RAZISKOVALNI DEL

3.1 Metodologija

V naši raziskovalni nalogi smo uporabili metodo nestrukturiranega intervjuja. Opravili smo 11 intervjujev pri informatorjih na terenu, ki so svojo mladost na polovici 20. stoletja (med 1945 in 1960) preživeli na raziskovalnem območju (okolica Velike Nedelje in Podgorcev). Informatorji so bili rojeni med leti 1931 in 1950.

Metoda spraševanja nam omogoča kvalitativno obdelavo podatkov, saj je odprta in manj formalna oblika. Z nestrukturiranim intervjujem je lažje pridobiti podatke vezane na vsakdanja doživljanja ljudi, saj od informatorja poleg dejstev izvemo tudi njegove poglede in stališča. Informatorji so odgovore oblikovali kot pripoved. Vzdušje je bilo sproščeno in zaupno.

Preden smo začeli intervju, pa smo vendarle določili okvirna vprašanja, s katerimi smo v pogovor posegali le v primeru, ko je pogovor zamrl, ali ko smo se preveč oddaljili od teme raziskovanja.

Po končanih pogovorih smo povzetke le-teh zapisali in naredili vsebinsko analizo, s pomočjo katere smo hipoteze zavrnil ali potrdili.

3.2 Hipoteze

Z raziskovalno nalogo smo želeli ugotoviti, kako so se ljudje tik po drugi svetovni vojni zdravili ter ali so imeli dostop do zdravnika ali zdravil. V kakšnih razmerah so živeli in kako so si ob boleznih ali poškodbah pomagali. Zanimalo nas je tudi ali so se posluževali uradne medicine ali ljudskega zdravilstva.

Krajevno smo se omejili na Veliko Nedeljo in Podgorce z okolico, ki je ruralno območje in leži na skrajnem vzhodu Ptujkega polja ob vznožju Slovenskih goric, v severo-vzhodnem delu Slovenije. Območju pravimo tudi obronki Slovenskih goric. V tem času je na raziskovalnem območju živel predvsem kmečko prebivalstvo. Podgorci in Velika Nedelja sta krajevni skupnosti v Ormožu, od Ormoža oddaljeni okrog 5 kilometrov (Velika Nedelja), zato v besedilu omenjamo včasih tudi zgolj območje Ormoža.

Zastavili smo si naslednje hipoteze:

Hipoteza 1:

Na polovici 20. stoletja ljudje niso imeli dostopa do zdravnika.

Hipoteza 2:

Ljudje na vasi niso imeli dostopa do lekarne.

Hipoteza 3:

Ljudje so si sami izdelovali zdravila iz tega, kar so našli doma in v svoji okolici.

Hipoteza 4:

Na polovici 20. stoletja so na vasi bile zdravilke, ki so zdravile bolezni, poškodbe in zobobole in izdelovale zdravila za vso vas (t. i. vaška lekarna).

Hipoteza 5:

Okrog leta 1950 so ženske rojevale doma ob pomoči neizsolane babice ali izkušenejšje žene.

3.3 Intervju z informatorji

Za pogovor smo se dogovorili z enajstimi informatorji, ki so svojo mladost preživeli na raziskovalnem območju. Ob nestrukturiranih intervjujih smo zapisali tudi datum in uro pogovora, kraj pogovora in leto rojstva intervjuvanca. Pri izbiri informatorjev smo pazili, da so mladost preživljali v sredini 20. stoletja (med leti 1945 in 1960) v okolici Velike Nedelje, torej na našem raziskovalnem območju. Informatorji so bili rojeni med leti 1931 in 1950.

Informatorji:

- Avgust Hergula, 1931;
- Frančiška Hergula, 1933;
- Marija Nemec, 1948;
- Marija Lah, 1949;
- Alojzij Frančišek Lah, 1938;
- Dragica Matjašič, 1950;
- Elizabeta Rajh, 1950;
- Zofka Fištravec, 1946;
- Vinko Fištravec, 1944;
- Matilda Podplatnik, 1935;
- Marija Rajh, 1933.

Nestrukturirane intervjuje z informatorji smo izvedli v decembru 2023 in januarju 2024 pri informatorjih na domu. Trajali so približno 40 minut. Informatorjem smo predstavili temo in jim po potrebi postavljali naslednja podvprašanja:

Tabela 1: Okvirna vprašanja za intervju

VPRAŠALNIK
DOSTOP DO ZDRAVNIKA Ali so se ljudje zdravili doma ali v bolnišnici? Ali so imeli dostop do zdravnika, zobozdravnika, babice (porodničar)? Kdo jih je zdravil (domači zdravnik, šolan zdravnik, zdravnik, zdravnik, zdravnik, sami)? IZDELAVA ZDRAVIL IN DOSTOP DO ZDRAVIL S čim so zdravili posamezne bolezni? Katere pripomočke so uporabljali pri zdravljenju? Katere bolezni so bile najpogostejše in kako so jih zdravili? Na kakšen način so izdelovali zdravila ter kdo? Na kakšen način so izdelovali pripomočke za zdravljenje in kdo? Zakaj? ZOBOZDRAVSTVO in POŠKODBE Katere so bile najpogostejše poškodbe? S čim so zdravili posamezne poškodbe? Kako in kdo je zdravil zobobole? BABIŠTVO Kdo je pomagal pri porodu in kje? V kakih razmerah so rojevale ženske? HIGIENA Kakšna je bila osebna higiena? Kako redno so umivali zobe in se tuširali in s čim?

Kako so pridobivali pripomočke za higieno?

Ali jim je bilo pomembna higiena?

Informatorje smo vprašali tudi o:

Recepture za zdravljenje posameznih bolezni (*kreme, čaji, mila, sirupi*)

Navodila za izdelavo pripomočkov pri poškodbah ali zdravljenju

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

Najprej smo naredili transkripcijo intervjujev, ki smo jih opravili na terenu z 11 informatorji iz okolice Velike Nedelje in Podgorcev. Te zapise smo umestili v prilogo. Nato smo intervjuje informatorjev analizirali in jih povzeli v sledeči razpravi.

V **prvi hipotezi** smo predvidevali, da **na polovici 20. stoletja ljudje niso imeli dostopa do zdravnika**.

Vseh enajst informatorjev nam je povedalo, da so se zdravili doma sami. Trije od enajstih informatorjev pravijo, da niso zbolevali pogosto. Menijo, da so bili nekoč zdravi, ker so jedli zdravo in veliko manj mesa kot danes. Uživali so predvsem zelenjavo (repa, zelje, paprika, solata ...), meso pa le v nedeljo. Matilda Podplatnik nam je povedala, da je tudi takrat vsak član družine dobil le en kos mesa. Bolnišnico ali zdravnika so obiskali le v nujnih primerih, če niso poznali bolezni, ali poškodbe niso zmogli pozdraviti sami, kar nam pove ga. Dragica Matjašič. Frančišek Alojzij Lah nam je zaupal, da so v res nujnih primerih do najbližjega zdravnika šli z vlakom, sicer pa so se zdravili predvsem doma. Informatorke Marija Lah in Elizabeta Rajh sta nam povedali, da so ostajali tudi vaški zdravniki, kamor so se ljudje zatekli po pomoč.

Frančiška Hergula nam je rekla: „Kaj bi hodili k zdravniku, naredli smo si, kar smo si pač znali. Pomagali smo si s stvarmi, ki smo jih imeli doma.“ S tem nam je pokazala, da so se bili ljudje takrat primorani znajti s tem, kar so imeli in kar so našli v naravi oz. svoji okolici. Tudi Marija Nemec je povedala, da so se ljudje večinoma zdravili doma in bolnišnice niso obiskovali, vsaj dokler stanje ni bilo res zaskrbljujoče. Informator Alojzij Frančišek Lah je povedal, da so k zdravniku šli samo, če je bila „huda sila“. Drugače so se zdravili doma ali so se odpravili v bližnjo trgovino, kjer so jim oskrbeli majše poškodbe. Tudi Dragica Matjašič nam je zaupala, da so se ljudje na vasi pretežno zdravili doma, v skrajnih primerih, ko si sami niso znali oz. mogli pomagati, pa so na zdravljenje odšli v bižnjo bolnišnico. Tudi Zofka Fištravec nam je povedala, da je poškodbe in bolezni ponavadi zdravil vaški zdravnik, če pa je bilo stanje prehudo, pa so bolnika odpeljali v bolnico. Matilda Podplatnik nam je povedala, da v bolnico niso hodili. Pravi, da si tudi zdravil niso mogli privoščiti. Pravi: “Če smo zboleli, smo si mogli pomagati sami. Največkrat je to bilo s kakšnim čajem ali juho.”

Informatorji Avgust Hergula, Frančiška Hergula in Alojz Frančišek Lah, Dragica Matjašič in Zofka Fištravec so nam povedali, da so kasneje začeli hoditi k zdravniku – dr. Čarfu, ki je delal v Ormožu. Od informatorja Avgusta Hergula smo izvedeli, da je dr. Čarf dopoldne zdravil v ordinaciji v Ormožu, če pa so ga potrebovali kasneje (popoldne), so šli k njemu na dom, vendar so mu morali nesti kakšno kokoš, jajca ali kaj drugega, kar so pač imeli doma, če so želeli, da jim pomaga. V Ormožu pa so imeli tudi kirurga dr. Antona Hrovata. Informator nam pove, da je bil dober kirurg. Informatorke Marija Lah in Dragica Matjašič sta povedali, če je poškodba ali bolezen bila res huda, je zdravnik prišel k njim na dom. Informatorke Elizabeta Rajh, Zofka Fištravec in Marija Rajh povedo, da so zdravnika obiskali le ob hujših poškodbah in boleznih. Informator Alojz Frančišek Lah pa je povedal, da so ob zares hudih boleznih šli k zdravniku na Ptuj ter da se še vedno spomni, kako ga je oče peljal na vlak na Ptuj, kjer je imel operacijo in da mu je zdravnik rekel, da se bo v dveh dneh videlo, če bo preživel ali ne. Informatorka Frančiška Hergula je povedala, da se je pri svojih 25-tih zdravila na Ptuj na ginekološkem oddelku.

Večina informatorjev je povedalo, da zdravil niso uporabljali. Marija Lah nam je zaupala, da se iz mladosti spomni le kakšnega aspirina. Prav tako nam je informator Alojzij Lah povedal, da so med vojno zdravila izdelovali doma, redkeje pa so jih v lekarni kupili po receptu zdravnika. Nekateri so bolnišnico prvič obiskali ob smrtni bolezni ali ob porodu, nam to iz izkušenj pove Marija Nemec.

Informatorji nam povedo, da so se doma zdravili z raznimi čaji ali juhami. Čaji so bili iz raznih zelišč kot so kamilica, žajbelj, meta. Pelin so uporabljali za želodec. Poleg vseh teh zelišč so za odpravljanje vročine uporabljali surov krompir ter česen za zobobole in včasih tudi hren za poškodbe. Razkuževali so jih z domačim žganjem. Rane so zavijali v »stare cote« (blago izrezano iz starih oblek) nam pove Avgust Hergula. Marija Nemec se iz otroštva spomni tudi napitka »prenat«. Narejen je iz prevrelega mleka, raztopljenega sladkorja ter žajblja. Krema, ki jo je uporabljala Marija Lah se imenuje »kaferna

maža« ta se je uporabljala za bolečine v hrbtu, Frančišek pa se spomni »namaza za noge«. Ljudje so v tistem času uporabljali le stvari, ki so jih našli v naravi in doma.

Marija Nemec se spomni, da je v Podgorce v šolo prišel zdravnik, ki je nudil cepljenje za otroke v vasi.

Hipoteza, da ljudje niso imeli dostopa do zdravnika, se v celoti ne ujema z našimi ugotovitvami. Informatorji so nam povedali, da so dostop do zdravnika sicer imeli, vendar ga niso obiskovali. Zdravnika so lahko obiskali v Ormožu ali na Ptuj, kamor so se navadno odpravili z vlakom. Zdravnika so navadno obiskali le ob smrtno nevarnih boleznih ali ob porodu (okrog 1960). Večino bolezni ali poškodb so skušali pozdraviti sami doma s hrano, zeliščnimi napitki ali žganjem. V tistem času je obstajala lekarna, a so se je prav tako redko posluževali.

Hipotezo 1, da na polovici 20. stoletja ljudje niso imeli dostopa do zdravnika, ovržemo.

V drugi hipotezi smo predvidevali, da ljudje na vasi niso imeli dostopa do lekarne.

Informator Avgust Hergula nam je v intervjuju povedal, da je bila »apoteka« v Ormožu, vendar so se je ljudje redko posluževali, ker npr. niso imeli dovolj denarja, niso imeli zaupanja v narejena zdravila ... Informator je še povedal: »Tam so ti zmešali in naredili neke praške, ki so jih zavili v papir ali pa so bili sirupi v stekleničkah.« Dejal je tudi, da si v lekarni pogosto srečal častne sestre.

Alojzij Frančišek Lah nam pove, da se med vojno po zdravila ni hodilo in da so se zdravili sami doma z raznimi čaji ter počitkom. Po vojni pa so v lekarno odšli le, če jim je zdravnik predpisal recept.

Prav tako nam je Marija Nemec zaupala, da kupljenih zdravil v času njenega otroštva še niso imeli, kasneje pa so si tu in tam že pomagali s kakšnimi tabletami.

Marija Lah nam je rekla: »Zdravil nismo izdelovali, doma smo samo posušili cvetove kamilic in lipe za kakšen čaj.« Povedala pa nam je tudi, da so iz lekarne v njeni mladosti že kdaj prinesli kakšen Aspirin.

Tudi Dragica Matjašič nam je potrdila, da so večinoma uporabljali svoja "zdravila," zdravila iz lekarne pa bolj malo. Elizabeta Rajh je rekla, da zdravil kot takih niso izdelovali, doma so si kuhali razne čaje in za zdravljenje uporabljali tudi žganje. Matilda Podplatnik pa nam je povedala, da zdravil doma niso imeli, saj si jih niso mogli privoščiti. Niso imeli niti tablet, niti sirupov. Če je bil kdo zelo bolan, pa so ga peljali k zdravniku, ta mu je predpisal recept, s katerim so nato šli v lekarno.

Ljudje iz okolice Velike Nedelje in Podgorcev so imeli sicer dostop do lekarne v Ormožu, ki je delovala v sredini 20. stoletja, vendar se je niso posluževali, ali pa zelo redko.

Na podlagi intervjujev hipotezo 2, da ljudje na vasi niso imeli dostopa do lekarne, ovržemo.

V tretji hipotezi smo predvidevali, da so si ljudje sami izdelovali zdravila iz tega, kar so našli doma in v svoji okolici.

Avgust Hergula nam je povedal: „Ko smo bili otroci in smo bili bolani, so nam dali pelin, "cintobar" ali kakšni čaj za želodec (npr. lipa). Imeli smo tudi med, ki so ga dodali spraznemu sladkorju, prelitega z mlekom, da je pomagal proti kašlju." Vročino so zbijali z obkadki s krompirja ali pese. Kisove obkladke so uporabljali, če so se potolkli. Za razkuževanje so uporabljali žganje. Najpogostejše težje bolezni so bile ošpice, "blek" (veliki rdeči madeži), mups in "vneti mandli". Avgust Hergula nam je zaupal, da je apoteka v Ormožu sicer bila, vendar se tablet in drugih zdravil iz le-te niso posluževali, kvečjemu samo ob zelo hudih boleznih, saj so le v teh primerih sploh obiskali zdravnika v Ormožu. Povoje so izdelovali doma iz zavrženih oblačil. Pri zlomih so vezali veje na mesto zloma.

Frančiška Hergula nam je zaupala, da so za razne poškodbe in bolezni uporabljali veliko zdravilnih rastlin. Kar nekaj pričevalcev se je strinjalo, da so največkrat uporabljali pelin, meto, lipo, bezeg, kamilice, žajbelj, smrekove vršičke, netresk idr.

Informatorka Marija Nemec nam je zaupala, da so se doma zdravili s čaji, ki so jih pripravili iz rastlin, nabranih v svoji okolici ter jih posušili. Za razkuževanje pa so uporabljali alkohol, pogosto žganje z velikim procentom alkohola. Uporabljali so tudi česen za zobobole, vnetja ušes ... Čebulo pa za poškodbe, vročino ... Informatorka Marija Lah je rekla, da so poškodbe zdravili sami doma tako, da so jih razkužili z alkoholom in obvezali s krpo. Proti kašlju pa so uporabljali raztopljen sladkor, ki so ga prelili z mlekom in mu dodali še žajbelj.

Informatorka Marija Lah nam je povedala, da so slabotne dojenčke kopali v kopeli s hrastovim lubjem. Posamezne bolezni so zdravili s kompoti in čaji. Krem, mazil ter raznih tinktur doma niso izdelovali. Za boleč križ so segreli oves, ga dali v vrečo in na razbolelo mesto. Če je bil kdo slabokrven, so mu napravili napitek iz spenjenega rumenjaka in sladkorja. Doma so večinoma le sušili razne rastline za čaje in druge pripravke.

Informatorka Marija Nemec nam je povedala: "Trikov za zdravljenje sem se naučila od svoje babice, ki je vsem otrokom v družini kazala, kako pravilno shranjevati zelišča in zdraviti različne bolezni. Mati jim je velikokrat rekla, naj se ne dotikamo živali. Bali so se, da bi se otroci okužili s steklino."

Tudi Dragica Matjašič nam je zaupala, da so si večinoma pomagali s svojimi zdravili. Informatorka nam je rekla, da so si pomagali z različnimi „travicami in rožicami“. Iz teh so največ izdelovali čaje pa tudi druge pripravke. Povedala je, da je imela v vasi vsaka hiša svoj vrt, na katerem je gojila razne rastline, tudi takšne z zdravilnim učinkom. Za boleča ušesa so uporabljali tudi netresk. Poškodbe, kot so udarnine in ureznine, pa so zdravili z zeljem in trpotcem. Za zlome so uporabili kakšno vejo iz okolice. Informatorka nam je še povedala: "Nismo komplicirali, ker smo se mogli znajti s tem, kar smo imeli in kar nam je ponujala narava".

Elizabeta Rajh je rekla, da so se ljudje zdravili večinoma doma, k zdravniku so šli le, če je bilo nujno. Zdravili so se torej sami. Posamezne bolezni so zdravili s čaji, doma narejenimi mazili in žganjem ter kurjo juho. Od zdravilnih zelišč so nabirali kumino, kamilice, bezeg in materino dušico.

Zofka Fištravec nam je povedala, da so velikokrat rane zdravili z žganjem, imeli pa so tudi domače čaje, ki so pomagali proti boleznim. Narejeni so bili iz raznih kopriv, žajblja in drugih zelišč. Če so jih na primer bolela ušesa, so za pomoč prosili dojiljo, ki jim je v uho nakapljala par kapljic svojega mleka, ki je preprečilo bolečino.

Vinko Fištravec nam je zaupal, da za veliko bolezni niso poznali zdravila, zato so si poskušali pomagati sami. Doma so si izdelovali domače čaje, uporabljali so tudi žganje in masti, pa tudi kokošje želodce. V čaje so največkrat dali meto, koprive ali žajbelj.

Matilda Podplatnik nam je povedala, da so si ob boleznih pomagali s čaji ali juho. Kadar jih je bolel zob, jim je mama v usta dala česen, če so se poškodovali, pa so rano prevezali z zavrženim blagom in razkužili z domačim žganjem. Če se je rana vnela, so jo sami očistili ali pa so obiskali zdravnika. Letega so obiskali tudi ob hujših zlomih. Gospa nam je rekla: „Nismo imeli tablet, ne sirupov, imeli smo zelišča in župo“. Če je bil kdo zelo bolan, pa so kasneje že odšli po kakšno zdravilo v lekarno v Ormož.

Marija Rajh nam je povedala, da so se zdravili sami doma, odrasli večinoma z žganjem oz. zelišči v žganju. Poleg tega pa nam je gospa opisala tudi kar nekaj načinov domačega zdravljenja.

Od čajev so uporabljali kamilico, ki so jo močno prekuhali in je pomagala proti driski, slabo prekuhane so pomagale proti zaprtju, z njimi pa so umivali tudi vneto kožo in oči. Pelin so uporabljali za želodčne težave. Žajbelj (ne smeš ga požirati) proti vnetemu grlu (grgranje) in proti zobobolu. Tavžentroža za različne težave (želodec, menstruacija). Rman proti menstrualnim bolečinam. Pljučnik proti kašlju.

Za obloge so uporabljali kis za zvine in udarce ali kislo smetano za ureznine. Trpotec (žiljak) za ureznine in pike. Peso (kompot) za zbijanje vročine. Žganje za izpiranje ran. Od jedi so menili, da blagodejno na zdravje vpliva česen za črevesne bolezni (gliste, trakulje). Mleko pri sumu zastrupitve. Prežganka ob driski. Koprive, špinača pri slabokrvnosti.

Glede na pripovedi informatorjev smemo zaključiti, da so ljudje v okolici Velike Nedelje in Podgorcev okrog leta 1950, sami izdelovali zdravila, in sicer so pripravljali različne čaje in obkladke. Za razkuževanje so uporabljali žganje. Žganje so uporabili tudi v kombinaciji z zelišči, ki so zdravila predvsem želodčne težave. Jedli pa so tudi določeno hrano, za katero so verjeli, da ima zdravilne učinke. Pri zlomih so si pomagali z opornicami, ki so si jih iz deščic, vej in starih cunj naredili sami doma. Vreznine in zobe pa so razkuževali z domačim žganjem. Pri zdravljenju so si pomagali s tem, kar so imeli in našli v svoji okolici. Zelo redko pa, kadar pa bolezni niso poznali, ali je niso zmogli pozdraviti ter je stanje bolnika postalo že zelo resno, so vendarle obiskali zdravnika in odšli v lekarno po zdravila na recept.

Tretjo hipotezo, da so si ljudje sami izdelovali zdravila iz tega, kar so našli doma in v svoji okolici, lahko potrdimo.

V četrti hipotezi smo predpostavili, da so na polovici 20. stoletja bile na vasi zdravilke, ki so zdravile bolezni, poškodbe in zobobole in izdelovale zdravila za vso vas, tako imenovana vaška lekarna.

Informatorji Avgust Hergula in Frančiška Hergula, Marija Lah, Elizabeta Rajh, Vinko Fištravec, Zofka Fištravec in Marija Rajh, so nam povedali, da ko so jih boleli zobje, so šli k vaškemu zobozdravniku, ki je bil po poklicu sicer cestar. Informator Avgust Hergula pa je še dodal, da jih je njegova žena zgrabila za ušesa, on pa je izpulil zob s kleščami. Pred in po tem so si usta splaknili z žganjem. Da so zobobole razkuževali z žganjem, sta potrdila tudi informatorja Elizabeta Rajh in Vinko Fištravec. Elizabeta Rajh in Avgust Hergula sta nam povedala tudi, če "zobozdravnik" ni dobro izpulil zoba, so morali kasneje obiskati pravega zobozdravnika. Informatorji Frančiška Hergula, Marija Lah, Marija Rajh in Marija Nemec so nam tudi povedali, da so pravega zobozdravnika sicer imeli v Ormožu. Informator Marija Rajh pa je dodala, da so zobozdravnika obiskovali še na Ptuj. Informator Dragica Matjašič nam je povedala, da so zobozdravniki tistega časa bili težko dostopni in so prvi pregled zob imeli šele v četrtem razredu v šoli. Informator Marija Rajh je povedala tudi, da so si pri zobobolu pomagali s česnom. Večina informatorjev nam še pove, da si zob navadno niso umivali in niti niso imeli krtačke za zobe.

Informator Avgust Hergula nam je povedal, da so ženskam, ki so si med seboj pomagale pri različnih boleznih rekli "vuroške". To so bile navadno sosedje, izkušenejše sovaščanke, ki so si med seboj pomagale pri raznih boleznih. To nam je potrdila tudi informator Marija Lah, ki je dodala še, da so jo "vuroške kopale, ko je zbolela, pa je ne bi smele" ter da so tudi pomagale pri porodih.

Informator Marija Lah in Elizabeta Rajh sta nam povedali, da so ostajali tudi vaški zdravniki, kamor so se ljudje zatekli po pomoč. Informatorji Avgust Hergula, Frančiška Hergula, Marija Nemec, Marija Lah in Alojz Frančišek Lah, Dragica Matjašič, Elizabeta Rajh, Zofka Fištravec, Vinko Fištravec in Marija Rajh so nam povedali, da so poškodbe in bolezni poskušali pozdraviti sami doma. Informator Alojz Frančišek Lah pa je dodal, da so vaščani za prvo pomoč ob poškodbah večkrat obiskali kar njihovo trgovino, v kateri so si pozdravili razne manjše poškodbe. Informator se spomni, da se je nekdo poškodoval s sekuro in so mu rano obvezali in mu naročili, naj spi liter žganja (za počitek). Informator Dragica Matjašič je povedala še, da so se zdravili z raznimi nasveti, ki so jih našli v kakšnih takrat dostopnih brošurah in knjigah.

Informatorji Avgust Hergula, Alojz Frančišek Lah, Marija Lah in Dragica Matjašič so nam zaupali, da je tistega časa bila le ena lekarna, in sicer v Ormožu. Informator Avgust Hergula je dodal, da so tam lahko dobili razne praške, ki so jih zvali v papir ter sirupe v stekleničkah. Informator Marija Lah nam je povedala, da so tam lahko dobili tudi kakšen Aspirin. Vsi informatorji povedo, da doma kakšnih posebnih zdravil niso izdelovali. Uporabljali so le zelišča in hrano s posameznimi zdravilnimi učinki. O

zdravilnih učinkovinah raslin in hrane so jih naučili v družini. To znanje se je prenašalo iz roda v rod. Tako sta nam potrdili dve informatorki. Nobeden od informatorjev pa ni omenil, da bi hodili po zdravila h kakšnim vaškim zdravilkam. Informatorka Marija Nemec je povedala, da krem, mazil in zdravil v tistem času še niso imeli in si jih tudi niso mogli kupiti. To je izjavila tudi informatorka Marija Lah.

Marija Nemec je povedala tudi, da se je vseh trikov in receptov o zdravljenju naučila od svoje babice, ki je vse otroke v družini učila, kako pravilno shranjevati zelišča in zdraviti razne bolezni. Iz tega lahko sklepamo, da se je znanje o zdravljenju prenašalo iz roda v rod. Tudi informator Vinko Fištravec nam je to potrdil. Informatorka Dragica Matjašič pove, da so si zdravila delali sami doma. Informatorka Elizabeta Rajh pa pravi, da se ne spomni, da bi doma delali kakšna zdravila in mazila. Informatorji Elizabeta Rajh, Vinko Fištravec in Zofka Fištravec so povedali, da so v vaseh imeli vaške zdravnike, ki so pomagali pri boleznih in poškodbah vaščanov.

Informatorji Avgust Hergula, Frančiška Hergula in Alojz Frančišek Lah, Dragica Matjašič in Zofka Fištravec so nam povedali, da so v 2. polovici 20. stoletja začeli hoditi k zdravniku – dr. Čarfu, ki je delal v Ormožu. Informatorki Marija Lah in Dragica Matjašič sta povedali, če je poškodba ali bolezen bila res huda, je zdravnik prišel k njim na dom. Zdravnika so obiskali le ob hujših poškodbah in boleznih, nam povedo informatorki Elizabeta Rajh, Zofka Fištravec in Marija Rajh.

V 2. polovici 20. stoletja so vaščani zdravnike obiskovali v Ormožu in včasih tudi na Ptuj, ampak večino so se zdravili sami doma. To so potrdili vsi informatorji. Pogosti so bili razni vaški zdravniki, to so potrdili trije informatorji. Hodili pa so k vaškemu zobozdravniku, kar je potrdilo kar sedem informatorjev. Kar devet informatorjev nam je povedalo, da je bil pravi zobozdravnik v Ormožu, dva od enajstih pa, da je bil še na Ptuj.

Pri porodih je pomagala vaška babica, Radoševa, ki se je sicer kasneje zaposlila v bolnišnici v Ormožu. Kadar pa Radoševe ni bilo moč dobiti, so si žene pri porodih, navadno izkušenejše sosedice, pomagale med sabo. Po 1950 so ženske začele rojevati v porodnišnicah in ne več doma. Medsoseska pomoč izkušenejših in starejših pa je bila prisotna tudi ob drugih boleznih – visokih vročinah otrok in drugih boleznih s težjim potekom. Dva informatorja pravita, da so tem ženam rekli "vuroške".

Večina jih pove, da takrat zdravil niso imeli in so si pomagali z različnimi zeliščnimi čaji, poparki in blagodejno hrano (juhe). Obstajala pa je prava lekarna, in sicer v Ormožu. To so potrdili kar štirje informatorji. Pet informatorjev je povedalo, da je bil en zdravnik v Ormožu. Obiskali so ga le ob hujših boleznih in takrat je ta predpisal kakšen zdravilni prašek ali sirup, ki so ga kupili v lekarni.

Na podlagi teh ugotovitev lahko našo **četrto hipotezo**, da **so na vasi bile zdravilke (ženske), ki so izdelovale zdravila za vso vas, zavrremo**, saj so nam informatorji povedali, da vaške zdravilke niso bile le ženske, saj je bil vaški zobozdravnik moški. Prav tako pa nobeden od informatorjev ni povedal, da bi vaške zdravilke izdelovale zdravila za vso vas oz. da bi obstajala neke vrste vaška lekarna, kjer bi ljudje dobili zelišča ali druge zdravilne učinkovine. Znanje o zdravilnih rastlinah prenašalo iz roda v rod. Vsaka gospodinja je sama sušila zelišča in hranila hrano, ki je učinkovala blagodejno pri boleznih.

V naši zadnji hipotezi smo predvidevali, **da so na polovici 20. stoletja ženske rojevale doma ob pomoči neizšolane babice ali izkušenejše gospe**.

Večina informatorjev nam je povedala, da so ženske rojevale doma v domačem okolju. Informator Avgust Hergula je povedal, da so pred letom 1950 ženske rojevale doma in da so začele hoditi v porodnišnico po 50-tem letu. Pri porodih je vsem pomagala babica. Najpogosteje so omenili babico Radošovo, ki je živela v bližini (v Mihovcih) in je pokrivala precej velik rajon. Kadar pa na porod ni uspela priti, so si ženske med seboj pomagale. Izkušenejše sosedice so pomagale drugim. Avgust Hergula, Marija Lah ter Frančiška Hergula pa so nam zaupali, da so si pri porodu med seboj pomagale sosedice. Pripravljale so čisto rjuho, krpe, vodo in tudi poskrbele za hišna opravila. Ker je primanjkovalo pomoči pri porodih, je veliko novorojenčkov tudi umiralo ali trpelo dolgotrajne poškodbe. Čeprav informatorji menijo, da je večina žensk rodila doma, se vsi ne strinjajo, saj so nam Marija Nemec, Matilda Podplatnik

in Frančiška Hergula povedale, da so rodile v bolnišnici, kar se ne ujema z našo hipotezo o rojevanju doma.

Babica Radoševa je bila izkušena vaška babica iz Mihovcev, ki se je kasneje zaposlila v bolnišnici Ormož in pomagala pri veliko porodih. Omenili so jo skoraj vsi informatorji.

Hipotezo 5, da so ženske rojevale doma ob pomoči neizšolane babice ali izkušenejše gospe, ovržemo. Ženske so rojevale doma nekje do 1950, po tem letu so rojevale v bolnišnici. Ko so ženske rojevale doma, pa so jim pri porodih pomagale ob babici tudi izkušenejše sosedke, ker je primanjkovalo pomoči.

5 ZAKLJUČEK

Za dostop do zdravnika v okolici Velike Nedelje in Podgorcev po drugi svetovni vojni lahko na podlagi analize intervjujev in teoretičnih izhodišč trdimo, da je bila zdravniška pomoč organizirana v Ormožu ali na Ptuj, vendar so se je vaščani redko posluževali. Vsi informatorji so nam namreč povedali, da so se zdravili doma sami in jedli veliko bolj zdravo kot danes. Najpogosteje so si pomagali z zeliščnimi čaji ali juhami, oziroma so se znašli s tem, kar so imeli v naravi ter našli v svoji okolici.

Večina informatorjev nam je povedala, da so zdravnika obiskovali le v nujnih primerih. Do najbližjega zdravnika so šli z vlakom na Ptuj ali v Ormož, takrat ko je bilo stanje že zelo zaskrbljujoče. Informatorji še povedo, da je v Ormožu bil zdravnik dr. Čarf ter kirurg dr. Anton Hrovat, h katerima so se najpogosteje zatekli po pomoč. Trije informatorji povedo tudi, ko je bolezen ali poškodba bila res huda, takrat je zdravnik prišel k njim na dom. Ena od informatork je omenila še obisk ginekološkega oddelka na Ptuj in dva od informatorjev še bolnišnico na Ptuj. Ena od informatork se celo spomni, da je v Podgorce v šolo prišel zdravnik, ki je nudil cepljenje za otroke iz vasi. Kljub različnim možnostim obiska zdravnika pa izvem, da so nekateri bolnišnico prvič obiskali, ko so bili na smrt bolni ali ob porodu.

Že iz teoretičnih izhodišč je razvidno, da so ljudje pred 2. svetovno vojno obiskovali domače zdravnike zaradi neurejenega zdravstvenega sistema, kljub temu da je bila na Ormoškem zdravniška pomoč na voljo že od zgodnjega leta 1420. Le-ta je bila sicer slaba. Prava zdravstvena pomoč je bila nujena šele po letu 1850. Nekaj let kasneje (1898) so odprli bolnišnico v Ormožu. Sprva je bila namenjena za oskrbo revnih. Med prvo svetovno vojno je bila namenjena za oskrbo vojnih ranjencev. Zaradi širitve tuberkuloze so bolnišnico kasneje preuredili v TBC (tuberkulozno), nazadnje pa spremenili v psihiatrično, ki deluje še danes. Leta 1963 so odprli tudi Zdravstven dom Ormož.

Prvo hipotezo, da ljudje niso imeli dostopa do zdravnika, ovržemo. Ljudje so na Ormoškem imeli v bližini zdravnika in bolnišnico, vendar so se pogosto odločili, da bolnišnice in zdravnika ne bodo obiskali. Zdravnika so obiskali zgolj v nujnih primerih.

V drugi hipotezi smo želeli preveriti, kako je bilo z dostopom do lekarne. Predvidevali smo, da vaščani dostopa do lekarne niso imeli. V empiričnem delu so nam informatorji potrdili, da sami doma zdravil niso izdelovali, so pa večkrat uporabljali in izdelovali razne čaje, žganja. V teoretičnem delu smo že zapisali, da so zaradi slabega dostopa do zdravnika, zdravilne rastline predstavljale glavno pomoč v domači lekarni, kot so bile kamilice, rožmarin, žajbelj ... Informatorji so povedali, da je v Ormožu bila »apoteka«, vendar niso zaupali v narejena zdravila ali niso imeli dovolj denarja, da bi si jih kupili. Prav tako po drugi svetovni vojni v lekarni niso dobili zdravil, razen na recept. V takratni lekarni naj bi mešali ali naredili praške, ki so jih zavili v papir. Ponujali so tudi sirupe v stekleničkah. Informatorka nam je povedala, da so občasno imeli doma aspirin.

Za dostop do lekarne v okolici Velike Nedelje in Podgorcev po drugi svetovni vojni lahko na podlagi analize intervjujev in teoretičnih izhodišč trdimo, da je bil mogoč, vendar ga mnogi vaščani niso izkoristili. S pomočjo pregledane literature lahko razberemo, da je že leta 1923 farmacevt Gustav Trautvatter zgradil hišo na današnji Skolibrovi ulici 19, v kateri je do leta 1996, delovala Ormoška mestna lekarna. Prebivalci so torej imeli dostop do lekarne in njenih storitev že od zgodnjih 1920-ih, bolj natančno od leta 1923. Ljudje, ki pa niso bili finančno stabilni, pa so se pogosteje zatekali na pomoč v domačo lekarno. **Drugo hipotezo ovržemo**, saj je jasno razvidno, da so ljudje na polovici 20. stoletja imeli dostop do lekarne, vendar so se je posluževali redko.

V tretji hipotezi smo preverjali, ali **so si ljudje sami izdelovali zdravila iz tega, kar so našli doma in v svoji okolici.** Ugotovili smo, da ljudje pogosto niso obiskovali zdravnika, zato so si pomagali sami. Uporabljali so razna zelišča, ki so jih pobrali in posušili. Ljudje so znanje o zdravljenju prenašali iz roda v rod. Izvem tudi, da so bili ljudje vraževerni.

V literaturi, ki smo jo pregledali, je bilo zapisano, da so v sredini 20. stoletja imeli pri vsaki hiši vrt z zelišči. Domača zdravila so bila sestavljena iz teh zelišč, začimb, sadja, zelenjave in alkohola. Nekatera

zdravila so bila tudi človeškega izvora, kot na primer urin, pot. Druga živalskega med, skuta, maslo ... Rane so zdravili z obkladki, kisom, pelinom in jih obvezali z zavrženim blagom. Ureznine so lajšali z kislom smetano. Ljudje so pogosto imeli doma tudi različne priročnike za zdravljenje bolezni in poškodb.

Tudi informatorji so nam zaupali, da so se zdravili s stvarmi, ki so jih našli in gojili doma. V Ormožu so sicer imeli tudi »apoteko«, a ljudje niso imeli zaupanja v zdravila. Nekateri informatorji nam povedo, da so se zdravili z raznimi zelišči in upoštevali nasvete, ki so prehajali iz roda v rod (od babic). Bolezni so zdravili z doma pripravljenimi čaji, kompoti, juhami, žganjem in »prenatom«. Za razkuževanje so uporabljali žganje. Za razne glavobole, zobobole, vnetja, vročino so uporabljali česen in čebulo. Vsi informatorji so se strinjali, da so se v glavnem zdravili doma in uporabljali stvari v svoji okolici. Čaje so kuhali iz kamilic. Ta se je uporabljala proti driski, zaprtju, vneti koži in očem. Pelin je pomagal proti želodčnim težavam, zobobolu, vnetemu grlu. Imeli so tudi druge zdravila proti bolečinam, kot rman ali tavžentroža, ki sta pomagala proti menstrualnim bolečinam.

Tretjo hipotezo, da so se ljudje zdravili doma sami s stvarmi iz svoje okolice, lahko potrdimo. Ker jih veliko ni bilo premožnih, si niso mogli privoščiti zdravil in ker niso zaupali zdravilom. Zato so se na svoj način znašli in ustvarili svoje načine zdravljenja, bodisi z raznimi zelišči bodisi s hrano.

V četrti hipotezi smo predvidevali, da so okrog leta 1950 bile na vasi bile zdravilke, ki so zdravile bolezni, poškodbe in zobobole in izdelovale zdravila za vso vas (t. i. vaška lekarna). Sedem informatorjev od enajstih nam je povedalo, da so ob zobobolih obiskali vaškega zobozdravnika. Vaški zdravilci sicer po poklicu niso bili zdravniki, temveč so imeli le določene spretnosti. Kadar pa vaški zdravnik ali zobozdravnik ni dela opravil dobro, je bilo vseeno treba obiskati zdravnika v Ormožu ali na Ptuj. Na vasi so bile prisotne tako imenovane »vuroške«. To so bile izkušene sosedice oz. vaščanke, ženske ki so pomagale drugim pri raznih boleznih in celo porodu. Iz intervjujev pa izvemo tudi, da so na vaseh imeli vaške zdravilce. Kadar pa je prišlo do manjših poškodb, pa so ljudje obiskali tudi bližnjo trgovino, kjer so jih oskrbeli s prvo pomočjo. V empiričnem delu posebej ne izvemo, ali so vaški zdravilci izdelovali zdravila, izvemo le, da so si ljudje sami doma pomagali z zelišči.

Iz teoretičnega dela je razvidno, da so se ljudje pred 2. svetovno vojno zatekali k vaškim oz. ljudskim zdravnikom. Vaški zdravniki so bili zelo spoštovani zaradi znanja, ki se je prenašalo iz roda v rod. Njihovih izkušenj niso posebej zapisovali, saj so se bali da bi recepti izgubili svojo moč. Iz tega zadnjega dela lahko razberemo, da so vaški zdravilci imeli svoje recepte za zdravila, ki so jih izdelovali. Vaški zdravilci, so se posvečali boleznim, poškodbam, ki so jih sami znali pozdraviti in niso zahtevale strokovnih znanj. Ti zdravilci sicer niso bili izšolani zdravniki, to so navadno bili učitelji, rokodelci, kmetje. **Hipotezo, da so na polovici 20. stoletja bile na vasi zdravilke, ki so zdravile bolezni in izdelovale zdravila, potrdimo.**

Na podlagi teh ugotovitev lahko našo **četrtro hipotezo, da so na vasi bile zdravilke (ženske), ki so izdelovale zdravila za vso vas, zavrremo**, saj so nam informatorji povedali, da vaške zdravilke niso bile le ženske, ampak tudi moški. Ti vaški zdravilci prav tako niso imeli vloge izdelovalcev zdravil, zeliščnih napitkov ali tako imenovane vaške lekarne. Zdravilne rastline so navadno rasle na domačem vrtu, gospodinje same pa so poskrbele za njihovo hrambo in uporabo, s pomočjo znanja, ki se je prenašalo iz roda v rod.

V naši zadnji hipotezi smo predvidevali, ali so ženske po drugi svetovni vojni rojevale doma ob pomoči neizšolane babice ali izkušenejše žene. Ko so ženske rojevale doma, jim pri porodih niso pomagale le babice, ampak tudi izkušenejše sosedice, ker je primanjkovalo pomoči. Le dve informatorki od devetih, sta povedali, da sta rodili doma, ostale pa v bolnišnici. V 60-ih letih so začele ženske iz okolice Ormoža obiskovati porodnišnico na Ptuj in v Mariboru. V okolici Velike Nedelje je delovala babica Radoševa, ki je pomagala pri veliko porodih, kar potrdimo tudi s pomočjo pregledane literature, kjer zasledimo, da je 60. letih 20. stoletja pri porodih sodelovala izkušena babica Jožica Radoš, ki se je kasneje zaposlila v bolnišnici v Ormožu. Veliko novorojenčkov in mamic je umiralo zaradi zastrupitev, krvavitev, izčrpanosti, raznih bolezni ...

Peto hipotezo, da so ženske po drugi svetovni vojni rojevale doma ob pomoči neizšolane babice ali izkušenejše žene, s pomočjo intervjujev ovržemo. Ženske so po vonji še sicer rojevale doma, med 1950 in 1960 pa so že večinoma vse rodile v bolnišnici.

Že v začetku smo zapisali, da že od nekdaj velja, da je zdravje največja človeška vrednota. Človek se nenehno srečuje z boleznijo in se trudi, da bi ostal zdrav in bi si podaljšal življenje. Pri tem poseže za različnimi metodami, zdravili ..., za katere meni, da mu bodo pomagale. V tem pogledu lahko rečemo, da ljudsko zdravilstvo obsatja še vedno, vendar se je nekoliko predrugačilo. Prav v tem pogledu je raziskovalna naloga o ljudskem zdravilstvu še kako aktualna.

6 VIRI IN LITERATURA

Arnšek, A. (1954). *Domači zdravnik*. Celje: družba Sv. Mohorja v Celju

Černoga, M. (2024). Sto let javnega zdravja pri nas. *Nedeljski dnevnik*, 63(3), 16,17.

Hanželič, M. (9. 1. 2023). *Javni lekarniški zavod Ormož letos slavi trideseto, lekarništvo v Ormožu pa stoto obletnico delovanja*. Pridobljeno 15. 12. 2023 s <https://ktv-ormoz.si/javni-lekarniski-zavod-ormoz-letos-slavi-trideseto-lekarnistvo-v-ormozu-pa-stoto-obletnico-delovanja/>

Korpič, N. (22. 3. 2023). *Iz zgodovine ormoške bolnišnice*. Pridobljeno 14. januar 2024 s <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/ormoska-bolnisnica/>

Kromar, J. (1958). *Naše domače zdravilne rastline*. Celje: Mohorjeva družba v Celju

Plenjšek, Z. (2003). *Zdravstvene razmere na ormoškem območju v 20. stoletju (do leta 1960)*. Pridobljeno 12. december 2023 s <https://ormoz.ozrk.si/f/docs/Publikacije/Zdravstvene-razmere-do-leta-1960.pdf>

Prebeg, Ž. (1951). *Za zdrav naraščaj*. Ljubljana: Centralni higienski zavod LRS

Sterle, M. (1990). *Ljudsko zdravilstvo na Loškem*. *Loški razgledi*, letnik 37, številka 1. URN:NBN:SI:DOC-YJKDOS7S pridobljeno s <http://www.dlib.si>

Zadravec, J. (2000). *Ljudsko zdravilstvo v Prekmurju*. *Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana)*, letnik 10, številka 1, str. 45-62. URN: NBN:SI:DOC-HKCRZSZ4 pridobljeno s <http://www.dlib.si>

Žbontar, D. (2000). *Domače zdravljenje na Radišah*. *Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana)*, letnik 10, številka 1, str. 63-74. URN:NBN:SI:DOC-S9PFE0ZU pridobljeno s <http://www.dlib.si>

7 PRILOGA

Zapisi intervjujev z informatorji

Informator: Avgust Hergula

Datum rojstva informatorja: 9. 5. 1931

Datum pogovora: 22. 12. 2023

Kraj pogovora: Mihovci 23 a

Ko sem bil še otrok, smo se večinoma zdravili doma. Bolnica je bila v Ormožu. Sprva je bila tam bolnica za tuberkulozo, kasneje pa psihiatrična bolnica. V bolnico smo šli, če nas je bilo treba kaj operirati, drugače pa nismo hodili tja.

Zob si nismo umivali, niti se ne spomnim, da bi si jih kdo drug. Če nas je bolel zob smo šli k cestarju v vasi in nam jih je izpulil. Žena te je prijala pri vuhah močno za glavo, on pa je zmeknil zob s kleščami. Pred in po tem si usta splaknil z žganico. Ko pa zoba ni dobro spulil, da ga je del ostal v dlesni, smo morali iti k zobozdravniku v Ormož. Tam je bil zdravnik, ki je delal vse na živo in ko sem bil tam z napol izpuljenim zobom, je bil zelo jezen in je delal še bol grobo.

Moja mama je vse otroke rodila doma. Najini otroci (rojeni v 60-tih) so rojeni v bolnici. V bolnico so ženske začele hoditi po 50-tem letu. Do takrat pa so rojevale doma. V Mihovcih je živela ena babica, ki je ob porodih hodila po hišah in pomagala. Hodila je po naši vasi in sosednjih vaseh in še daleč okrog. Ker se je rojevalo veliko otrok, vsega sama ni zmogla in so si ženske pomagale med seboj. Sosea je pomagala sosedu.

Ženskam, ki so si med seboj pomagale ob boleznih, smo rekli vuroške. Med sabo so si povedale recepte za zdravljenje, kaj pomaga in kaj ne.

Ko smo bili otroci in smo bili bolani, so nam dali pelin, cinntobar (zdravilna roža z malimi rdečimi cveti) ali kakšni čaj za želodec. Čaji so bili največkrat iz lipe. Imeli smo tudi med, ki so ga dodali sprazenemu sladkorju, prelitega z mlekom, da je pomagal pri kašlju. Vročino so zbijali z oplatki iz krompirja ali rune. Kisove oplatke so uporabljali, če so se potolkli. Za razkuževanje so uporabljali žganico.

Otroci so v moji mladosti največkrat preboleli ošpice, blek (veliki rdeči madeži), mups in mandle. Vse to so zdravili z oplatki. Otrok se je rodilo veliko in pri vsaki hiši je vsaj eden umrl. Takrat je bilo veliko otrok, ki ni preživel. To je bilo odvisno od tega, kakšni so bili otroci in kakšna mama. Nekatere mame so lepo skrbele za otroke, nekatere pa za njih niso skrbele. Nekateri otroci nikoli niso bili umiti in so zelo smrdeli.

Drugače pa je bilo s starimi ljudmi. Umirali so po 50-tem letu. Največ so dočakali tam med 60 in 70 let. Stari so težko živeli, še posebej če so zboleli. To je bilo predvsem odvisno od tega, kakšne otroke so imeli. Veliko starih gospodarjev je, preden je kmetijo predalo, zapisalo doto. Mladi gospodar je moral po napisanem izročati staremu gospodarju vse, kar je pisalo v dogovoru - mleko, žito, žgance ... Živeli so v eni od sob in si sami kuhali. Če pa tega niso imeli napisanega in so zboleli ter niso mogli več delati, so jih dali tudi v štal. Ljudje so takrat največkrat umrli zaradi jetike.

Apoteka (lekarna) je bila v Ormožu. Ampak takrat ni bilo nekih tablet. Tam so ti zmešali in naredili neke praške, ki so jih zavili v papir ali pa so bili sirupi v stekleničkah. Nune so bile tam, ampak v apoteki niso delale.

Če se je kdo poškodoval, so sprva skušali to urediti sami doma. Za frpante (povoje) smo uporabili stare razčesane (natrgane) cote (oblačila). Kasneje pa so že hodili k zdravniku. Tam so ob zlomih ob nogo, roko ali prst namestili trsko in jo tesno prevezali.

V moji mladosti je bil en zdravnik v Ormožu, ki je zdravil vse. K njemu si lahko šel dopoldne v zdravstveni dom. V ordinacijo je poklical naenkrat po 5 ljudi. Če pa si ga potreboval kasneje, popoldne, pa si šel k njemu na dom. Stanoval je v drugem delu Ormoža. Takrat si pri ženi doma pustil kokoš (živo) in te je pogledal ali prišel na dom. Ime mu je bilo dr. Čarv. V tiste čase je bil tudi zdravnik Hrovat, ki je bil kirurg v bolnici.

Informator: Frančiška Hergula
Datum rojstva informatorja: 1933
Datum pogovora: 22. 12. 2023
Kraj pogovora: Mihovci 23 a

Ko sem bila mala, takrat otroci nismo hodili v bolnico, tudi brat in sestra ne, kasneje pa že. Kaj bi hodili k zdravniku, naredli smo si, kar smo si pač znali. Pomagali smo si s tvarmi, ki smo jih imeli doma. Ko sem bila okrog 25, sem bila že v bolnici na Ptuj in kasneje tudi v Mariboru (ginekologija). V Ormožu je delal zdravnik Čarf, ki pa navadno ni pomagal pa kaj dosti.

Doma smo imeli vedno pelin za želodec, čaje iz mete, lipe, bezga, kamilice in žajblja. Meda smo imeli v izobilju. Delali smo si namaz za noge (žile) iz naribanega kostanja, ki smo ga prelili z žganjem. To se je pustilo na soncu in šele potem se je uporabljalo. Imeli pa smo tudi smrekove vršičke, ki smo jim dodali sladkor in žganje. To se je uporabljalo proti kašlju. Spomnim se, da smo pogosto lupili regratov koren.

V vasi je živel Draš, ki ni bil zobozdravnik, ampak je pulil zobe. Sicer pa smo imeli zobozdravnik v Ormožu. Ali smo mu kaj plačali, ko smo ga obiskali, pa ne vem.

Jaz sem rojena doma. Sama pa sem že rodila v porodnišnici v Ptuj (1960).

Ko sem bila še otrok so me zdravili največkrat z oplatki ali pa so me kopali v hladni vodi. K nam so prišle vuroške (to so bile sosede, ki so pomagale mami, ko sem bila zelo bolna, da bi mi bilo bolje). Mama mi je pripovedovala, da ko so bile one pri nas, je ata spal »na štali«, da ne bi poslušal dretja. Rekla je, da so me kopale, pa me ne bi smele. Vuroške so prav tako pomagale pri porodih, v vasi smo imeli eno babico Radušovo, ki pa ni utegnila pomagati pri vseh porodih, ker se je takrat rodilo veliko otrok, zato so si pomagale ženske med sabo. Otroci so velikokrat umrli zaradi otroških bolezni ali pri porodu.

Informator: Nemec Marija
Datum rojstva informatorja: 1948
Datum pogovora: 23. 12. 2023
Kraj pogovora: Podgorci

Nemec Marija, ki je stara 76, živi v Podgorcih. Nekoč smo se zdravili doma in bolnišnice nismo obiskovali. V bolnišnico nismo šli, dokler stanje ni bilo res zaskrbljujoče. Bolnišnico sem prvič obiskala, ko sem rodila, in sicer na Ptuj. V tistem času matere niso imele težav pri rojevanju, vendar so otroci bili pogosto bolni, imeli so na primer "žutico oz. rumenico". Povedala nam je, da je to bolezen ob rojstvu imela tudi njena hčer. Pri porodu ji je pomagala babica.

V otroštvu smo se tudi cepili proti raznim boleznim. Zdravnik prišel v šolo v Podgorcih in tam so cepili otoke v vasi. Doma smo bolezni preprečevali in zdravili z toplimi napitki, navadno je bil to čaj. Zelišča, ki smo jih uporabljali za čaj, smo sušili doma. To je najpogostejše bil: žajblj, "gomilica", meta. Alkohol smo uporabljali kot razkužilo, to je bilo pogosto žganje, ki je vsebovalo velik procent alkohola. Sama doma nisem izdelovala nobenih krem ali mazil. Prav tako nismo imeli kupljenih zdravil. Dosti kasneje smo imeli tablete.

V otroštvu in mladih letih nisem pogosto zbolevala, ker smo otroci doma živeli precej zdravo. Trikov za zdravljenje sem se naučila od svoje babice, ki je vsem otrokom v družini kazala, kako pravilno shranjevati zelišča in zdraviti različne bolezni. Mati jim je velikokrat rekla, naj se ne dotikajo živali. Bali so se, da bi se otroci okužili s steklino. Kot otrok nisem doživljala veliko poškodb.

Verjeli smo, da so tudi gobe zdrava hrana. Veliko smo jih nabirali in jih jedli. V obrokih smo zaužili veliko zelenjave, ampak malo mesa. Največ smo jedli repo, solato, paprika ... zelenjavo, ki smo jo sami pridelali in tudi polento, zdrobe, "žganke" in v zimskem času veliko juhe. Bili smo zdravi, ker smo jedli veliko zelenjave in imeli zdravo prehrano. V življenju sem se tudi izogibala alkohola. Pozimi so bili oblečeni v veliko slojev, ki smo jih dobili od starejših bratov in sester. Za zdravljenje smo tudi veliko uporabljali česen za zobobole, vnetja v ušesu in ga tudi jedli. Čebulo smo popekli in jo uporabljali kot zdravilo za poškodbe. Surovo čebulo pa smo dali na stopala, da bi ozdravili vročino. Zaupala je tudi, da so vročino blažili z mokrimi in hladnimi "cotami", ki so jih dali na glavo.

Mati nas ni pustila v šolo, ko so bili bolani, saj so zaradi dolge poti v šolo bili zaskrbljeni, da bodo še bolj zboleli.

Zobozdravnika sem obiskovala v Ormožu ter na Ptuju.

Poškodbe smo zdravili doma sami, razkuževali z alkoholom in obvezali s "coto" (kos stare obleke).

Pri naši hiši smo se umivali večkrat na teden, najpogosteje v nedeljo, ker smo že kot otroci opravljali težka dela. Lase smo si umivali le enkrat na teden in jih navadno imeli spletene v kite. Zob si nismo umivali pogosto. Pripomočke za higieno (milo) smo kupovali. Nismo jih izdelovali sami. Te izdelke smo največkrat kupili na "štacunih".

Povedala je tudi, da so pri maši veliko molili tudi za zdravje svojih najbližnjih. Ko so ljudje bili stari 70 let, so to bila že stara leta.

Osnovno šolo je opravila v Podgorcih. V srednjo pa je hodila v trgovsko na Ptuj.

Marija Nemec nam je povedala in zaupala recept za zdravilo, ki je pomagal proti kašlju. To se je imenovalo prenat. Sladkor so raztopili na ognju in nanj vlili mleko. Počakali so da zavre in potem vanj dali žajblj. Včasih so otrokom tudi naredili lizike s tem da so raztopili sladkor in vanj dali različna zelišča. Te je kot otrok imela rada.

Informator: Marija Lah

Datum rojstva informatorja: 1949

Datum pogovora: 20. 12. 2023

Kraj pogovora: Podgorci

Ljudje smo se večinoma zdravili doma. Začetne simptome bolezni smo zdravili sami. Če je bila bolezen zelo huda, je zdravnik prišel na dom. Včasih smo šli z vlakom do zdravnika, če je bila huda sila.

Zobozdravstvena oskrba je bila v Ormožu, sicer pa je domačin vaščanom pulil zobe.

Za slabotne dojenčke (novorojenčke) so rekli, da so »obrani«. Takšne otroke se okopalo v kopeli pripravljeni s hrastovo skorjo.

Posamezne bolezni smo zdravili tako, da je mama skuhala kompot, čaj (kamilice, lipa). Za kreme in mazila se ne spomnim, da bi jih uporabljali, razen neko kremo za bolečine v hrbtu (kaferna maža).

Če je koga bolel križ, smo segreli oves, ga dali v vrečo in na obolelo mesto. Za slabokrvnost smo spenili rumenjaki in sladkor.

Zdravil kot takih nismo izdelovali, doma so samo posušili cvetove kamilic in lipe za čaj. Takrat še čaj iz mete in drugih zelišč ni bil tako znan. Zelišča so nabirali podobno kot v sedanjem času. Ko je bilo vreme sončno. Sušili so jih nekje v senci.

Najpogostejša bolezen je bila tuberkuloza. Spomnim se tudi prisotnosti rahitisa. Za te bolezni posebej zdravljenja ni bilo.

Kot majhen otrok sem prebolela davico. Prej sem že shodila, kasneje pa več ne. Mami so rekli, naj me da sedet v tolige (samokolnico) s toplim peskom. Po teh tretmajih sem spet shodila.

Iz lekarne smo v moji mladosti že prinesli kakšen Aspirin.

Najpogostejše poškodbe so bile poškodbe pri otroški igri (rane, ureznine).

Poškodovana mesta so razkužili z domačim žganjem (žganica). Za zobobole so uporabljali česen, hren.

Poškodbe so obvezovali nekaj že z obvezami, če je bilo treba so raztrgali rjuho.

Porodi so potekali doma. V Ormožu je bila babica Radoševa. Ženske so rojevale v domačem okolju. Sosede so poskrbele za udobje (čiste rjuhe, kokošja juha).

Kopalnic v hišah ni bilo. Umivali so se vsakodnevno v škafu – noge, vrat in ostalo. Kopali so se enkrat tedensko poleti zunaj v bani (kadi), pozimi znotraj v leseni kadi enkrat na mesec. Kopali so se zapovrstjo najprej otroci, nato odrasli. Tuširanja kot takega niso poznali.

V šoli so imeli vsak ponedeljek higienski pregled, kjer je učiteljica pregledala, ali so otroci čisti in ali imajo čisto perilo. Velikokrat so bile prisotne bolhe, uši so se pojavile zelo redko.

Zobe so si umivali redko.

Za umivanje so imeli kupljeno milo. Za pranje perila so uporabljali deževnico in kupljeno milo za pranje perila ter belilo.

Informator: Alojzij Frančišek Lah
Datum rojstva informatorja: 1938
Datum pogovora: 20. 12. 2023
Kraj pogovora: Podgorci

K zdravniku smo šli samo, če je bila huda sila. Na vlak in potem na Ptuj. Kot majhnega otroka me je oče nesel na vlak do Ptuja in potem po Ptuju do zdravnika in nato do bolnice, kjer je sledila operacija. Po operaciji je bilo rečeno, da se bo v dveh dneh videlo, ali bom preživel ali ne. Zdravnik je bil v Ormožu, šli smo tudi na Ptuj. K zdravniku smo šli samo kadar je bilo res hudo, drugače smo se zdravili doma.

Med vojno se po zdravila ni hodilo, zdravili smo se sami doma z raznimi čaji in počitkom. Po vojni smo šli v lekarno le, če je bil kdo pri zdravniku in mu je ta predpisal recept.

Po vojni se je vzpostavilo obvezno cepljenje za otroke proti davici, škrlatinki, ošpicam, oslovskemu kašlju.

Bolnišnica v Ormožu je bila nekaj časa »bolnica za tuberkulozo« je povedal gospod Franček. Po vojni je okrog po vaseh vozil avtobus, na katerem so imeli rentgen in pregledovali ljudi. »Na enih vratih si šel noter in na drugih ven«, je povedal informator.

Moj oče je imel trgovino in v njej je morala biti prva pomoč, zato so se ljudje sčasoma navadili, da so po poškodbi prišli v trgovino oz. k njenemu lastniku, da jih je oskrbel. Za razkuževanje so imeli jodovico.

Informator se spomni, da če se je kdo usekal s sekiro, so ga obvezali, potem pa mu naročili na spijske liter žganice (razkuževanje in počitek).

Gospod iz kraja si je pri »pokanju« ob veliki noči poškodoval čelo tako, da mu je razbilo kosti. Gospoda so našli v gozdu, najprej peljali domov, nato do trgovine. Potem so poiskali »furmana«, ki bi ga s konjsko vprego peljal v Ormož. Najprej je bilo potrebno nahraniti konje. In tako je od nesreče do obiska zdravnika minilo najmanj 5 ur (s konji do Ormoža je bila potrebna 1 ura).

Ko sem bil otrok, sem imel resno poškodbo pete, ki sem jo dobil pri igri na »geplu«. Le-ta se vrti in pomaga pri mlatenju pšenice. Ta naprava ni imela zavarovane sredine in sledila je poškodba. Sanirali so jo doma z razkuževanjem z jodovico in obvezo.

Spomnim se, da smo milo kuhali sami doma, s pomočjo masti in lužnega kamna. Kasneje smo kuhali samo milo za perilo.

V hiši so imeli pralnico in kopalnico, kjer smo se umivali.

Informator: Dragica Matjašič
Datum rojstva informatorja: 3. 5. 1950
Datum pogovora: 12. 12. 2023
Kraj pogovora: Gorišnici 141 a

Pretežno smo se zdravili sami doma, v skrajnih primerih, ko si sami nismo znali oz. mogli pomagati, pa smo na zdravljenje odšli v bližnjo bolnišnico.

Zobozdravnik je bil težje dostopni, saj smo na prvi pregled zob odšli šele v četrtem razredu osnovne šole. Zobne ščetke pa nam je mama prav tako kupila šele takrat (4. razred), saj so si jih lahko privoščili le premožnejši. Prav tako ustni higieni tudi kasneje niso posvečali veliko pozornosti. Porodničarji so bili bolj dostopni, kljub temu pa so se ženske včasih odločale za porod doma, večinoma v časih, ko je bilo to še nekaj običajnega. Takrat šolani porodničarji ali zdravniki niso bili prisotni, v tem primeru so rojevati pomagale starejše izkušene vaške gospe, babice. Kasneje pa so se ženske večinoma odločale za porod v bolnišnici. Sicer smo imeli osebnega zdravnika, vendar so lažje bolezni kot je prehlad ipd. prebolevali sami.

Večinoma smo uporabljali svoja zdravila, zdravila iz lekarn pa so uporabljali bolj malo.

Najpogosteje so zbolevali za raznimi kašlji, anginami, prehladi ...

Zaupala nam je, da so si pri zdravljenju doma pomagali z različnimi »travicami in rožicami«. Izpostavila je žajbelj, cvetove lipe, ognjič, meto in pa smrekove vršičke. Iz teh smo izdelovali večinoma čaje. Krem, tinktur ipd. sami nismo izdelovali.

Vsaka domačija v vasi je imela svoj vrt in si sama pridelovala razna zelišča za čaje (bezeg, lipa, meta, ognjič, žajbelj...). Sušili so jih poleti, pomembno pa je bilo, da so se rastline sušile počasi v senci.

Pri zdravljenju posameznih bolezni so uporabljali razne brošure, 100-letno pratiko, knjige ter domače recepte. Dragica je povedala, da so jo kot otroka velikokrat bolela ušesa, takrat je oče odšel po netresk, odtrgal dva lista, iz njiju iztisnil tekočino in jo na žlici segrel nad štedilnikom, segreto tekočino ji je nato po kapljicah dajal v ušesa. Ko so bili prehlajeni so pili domači lipov čaj, pri kašlju pa so si pomagali z smrekovimi vršički in medom.

Bolezni nismo povezovali z božjo kaznijo, nesrečo ali vero.

Najpogostejše od poškodb so bile udarnine, odrgrnine, ureznine, zlomi ... Ureznine ali druge odprte rane smo zdravili tako, da smo si preko njih zavezali trpotec, za udarnine ali manjše rane pa tudi zelje.

Pri poškodbah kot je npr. zlom, smo kot pripomoček uporabili kar kakšno vejo ali palico, jo namestili na mesto zloma in vse skupaj povili s staro rjuho. Nismo »komplicirali« in znašli smo se tako, da smo večinoma uporabljali stvari, ki smo jih imeli pri roki.

Nosečnicam je bilo težko. Razna fizična dela kot so košnja, gospodinjstva opravila, kopanje njiv ... so opravljale vse do konca nosečnosti, ravno zaradi slednjega pa jih je kar nekaj rodilo tudi na polju. Rojevale so v zelo težkih razmerah.

Glede abortusov je povedala, da je to, če je ženska zanosila in ni imela partnerja, veljalo za veliko sramoto, ravno zato so se ženske odločale za le-te. Na vasi so imeli gospoda, ki naj bi ta poseg znal opraviti, veliko takšnih ljudi je bilo samoukih in niso bili šolani, s tem pa so mnogim ženskam povzročili veliko škodo, saj kasneje v življenju niso mogle zanositi. Gospod iz Dragičine vasi je posege opravljal kar pri sebi doma.

Higiena je bila različna od hiše do hiše. Pri naši hiši je bilo šest otrok. Poleti smo se umivali v škafih polnih vode, pozimi pa v lavorih. Vsak dan smo si umivali intimne predele in pazduhe, enkrat na teden pa so si umili celo telo in lase. Zob si nismo redno umivali. Pripomočke za umivanje – žajfo – pa smo si kupili.

Okolico smo urejali sami, ni bila onesnažena. Živali je pregledoval živinozdravnik in nismo nikoli imeli kakšnih težav z njimi. Tudi z bolnimi ljudmi nismo imeli nekega pretiranega stika.

Informator: Elizabeta Rajh

Datum in kraj rojstva informatorja: 1950, Hajndl

Datum pogovora: 6. 1. 2024

Kraj pogovora: Ormož

Ljudje smo se večinoma zdravili doma, k zdravniku smo šli le, če je bilo nujno. Zdravil nas je torej "domači" zdravnik in sami.

Nekateri so bolezen povezovali z vero oz. božjo kaznijo.

Posamezne bolezni smo zdravili s čaji, doma narejenimi mazili in žganjem ter kurjo juho. Znanje o poteku zdravljenja smo si predajali iz roda v rod.

Najpogostejše otroške bolezni so bile ošpice, rdečke, mumps. Najbolj smo se bali škrlatinke. Vse bolezni smo zdravili sami doma.

Zdravil kot takih nismo izdelovali, doma smo skuhalo čaj in uporabili žganje. Ne spomnim se, da bi kdo izdeloval kreme in mazila ter domača zdravila.

Od zdravilnih zelišč smo nabirali kumino, kamilice, bezeg, materino dušico. Zelišča smo sušili na prepihu v senci.

Najpogostejše poškodbe so bili razni zlomi. Poškodovanec je takrat moral do zdravnika.

Zobobole smo zdravili sami s pomočjo žganja. Če ni bilo izboljšanja, smo naposled šli do zobozdravnika.

Ženske so rojevale večinoma doma. Babico so poklicali k hiši. Pripravili so toplo vodo, brisače, oblačila za dojenčka, vato za zavijanje nedonošenčkov.

Zobe smo si umivali neredno. Največkrat v nedeljo, ko smo šli k maši. Umivali smo se v lavorju z vodo in milom, ki je bilo že kupljeno. Higiena je bila srednje pomembna.

Živela sem na mali kmetiji, kjer smo imeli prašiče, kokoši, mačke in psa. Kmetija je bila urejena in čista.

Informator: Zofka Fištravec

Datum in kraj rojstva informatorja: 1946, Senešči

Datum pogovora: 19. 12. 2023

Kraj pogovora: Sodinci 93

V otroštvu sem živela v Senešcih, ampak se je v nadaljnjih letih z možem preselila v Nemčijo, kjer sem živela do leta 2017, potem pa se je vrnila nazaj v svoj domači kraj.

V 20. stoletju smo bili ljudje kar pogosto bolani, ampak še vedno manj kot danes. Žal pa nismo imeli take dobre oskrbe kot danes. Prisotne so bile tudi razne poškodbe, ki pa so se pojavljale bolj pogosto od bolezni.

Največ poškodb tistega časa so povzročili razni "kožuharji". Poškodbe, je po navadi ozdravil vaški zdravnik, če pa je poškodba bila zelo huda, pa so bolnika odpeljali v bolnišnico. Ob zlomu noge pa smo bili iznajdljivi in si berglo naredili doma.

Pojavljali pa so se tudi razni zoboboli, saj si ljudje takrat še niso tako pogosto umivali zob, kot danes. Zobobole je zdravil vaški zdravnik, ki je poskrbel tudi za razne druge bolezni in poškodbe, ki jih je bilo mogoče pozdraviti brez večjih posegov.

Tistega časa smo veliko poškodb in bolezni zdravili sami. Veliko ran smo ozdravili z žganjem, imeli pa smo tudi svoje posebne čaje, ki so pomagali proti boleznim. Vsebovali so razne koprive, žajbelj in še mnogo drugih zelišč. Zanimivo je tudi to, da če so jih na primer bolela ušesa, so za pomoč prosili dojiljo, ki jim je v uho nakapljala par kapljic svojega mleka, ki je preprečilo bolečino. Za zdravljenje pa je bila tudi pogosta "švedska grenjčica". Delo z čaji in zdravili je bilo bolj žensko delo.

Iz generacije v generacijo so se prenašale informacije, kako pozdraviti kako bolezen, zato so ljudje vedeli, katero zelišče pomaga določeni bolezni.

Precej drugače od danes, je potekal tudi porod. Ženske so tistega časa večinoma rojevale doma. Sicer so se že kdaj pa kdaj pojavile ženske, ki so rojevale v bolnišnici, ampak to je bilo zelo redko. Pri porodu so ženskam pomagale babice, večini gospa Radušova, včasih pa so tudi rodile kar same.

Tistega časa je bila osebna higiena zelo slaba. Ker nismo imeli vodovodov in tople vode, smo se umivali samo ob nedeljah, zobe pa so si umivali samo 2–3 krat na teden. Umivali smo se z domačimi mili, ki so jih naredili iz loja. Imeli smo tudi težave s pripomočki za osebno higieno, saj takrat še niso poznali zobnih ščetk, zobnih past ... zobe so si npr. umivali le z vodo in prsti.

Zdravniki tistega časa so bili zelo redki. Bolj so bili pogosti kaki vaški zdravniki, ki so priskočili na pomoč ob manjših poškodbah in boleznih. V okolici Velike Nedelje in Podgorcev je bil le en pravi zdravnik, in sicer v Ormožu (dr. Čarf). Veliko vaščanov pa žal ni imelo dovolj denarja, da bi ob večjih poškodbah zdravniku plačalo z denarjem, zato so to opravili z raznimi surovinami, živino.

Najbolj pogosta je bila tuberkuloza in meningitis. Pojavljale so se tudi črne koze in pasja steklina. Informatorica je izpostavila, da je največ bolezni bilo otroških, in sicer zato ker je bilo otrok v družini veliko več, velik vpliv pa je tudi imela slaba osebna higiena. Bolezen, ki pa smo se je najbolj bali, pa je bila tuberkuloza. Za ozdravitev hujših bolezni smo morali stopiti k strokovnemu zdravniku, ampak včasih za zdravljenje nismo imeli dovolj denarja.

Zelišča so tisti čas imela velik pomen. Najbolj pogosta zelišča so bila bezgov cvet, globov cvet, lipov cvet, sladkorni trst. Zelišča so pobirali skozi celo leto.

Informator: Vinko Fištravec

Datum in kraj rojstva informatorja: 1944, Senešči

Datum pogovora: 19. 12. 2023

Kraj pogovora: Sodinci 93

Nekoč bolezni niso bile tako pogoste, saj so ljudje bolj pazili nase, ni bilo škropiv in vse je bilo bolj naravno. Veliko več ljudi je bilo poškodovanih pri delu in opravljanju domačih opravil. Poškodbe takrat so bile precej hude, ampak ne preveč pogoste. Če je poškodba bila tako huda, da je potrebovala operacijo, so jim prav to opravili "na suho". To pomeni, da niso uporabljali nobene narkoze in je poseg zelo bolel.

Veliko je bilo tudi zobobolov, ki smo si jih pozdravili sami (z žganjem) ali pa nam je pomagal vaški zdravnik, saj v začetku 50-ih leti 20. stoletja zobozdravnikov še ni bilo.

Zelo pogoste so bile tudi bolečine v ušesih, ki smo jih zdravili s posebno rastlino, ki je rasla na strehah, imenovano "vuhjak".

Ker pa za veliko bolezni še niso poznali zdravil, so si jih doma pripravili sami. Domača zdravila so največkrat uporabljali z žganjem, razne masti, po navadi so žganja uporabljali za bolečine v trebuhu ... Uporabljali so razna zelišča, včasih tudi želodce od kokoši. Za čaje pa so največkrat uporabili meto, koprive, žajbelj ...

Iz generacije v generacijo so se prenašale informacije, kako pozdraviti kako bolezen, zato so ljudje veseli katero zelišče pomaga določeni bolezni.

Ženke so rodile doma, večino same, brez kakršne večje pomoči. Velik vpliv pri porodu je tudi imela premožnost, saj so za premožnejše ženske poskrbeli veliko lepše.

Bila je velika razlika v osebni higieni. Umivali so se zelo redko, po navadi le 1-krat na teden. Ker niso imeli mila, so si ga izdelali sami (iz "lovorja") in svinjske masti. Z zobmi niso imeli prevelikih težav, čeprav niso imeli zobnih ščetk in zobnih past so si zobe "umili" vsaki dan, in sicer samo z vodo in prsti. V 40-ih letih 20. stoletja pa so se pojavile prve zobne paste, in sicer zobna pasta "Kalodont".

Izvedela sem tudi, da so bili zdravniki tistega časa zelo redki. Bolj so bili pogosti kaki vaški zdravniki, ki so priskočili na pomoč ob manjših poškodbah in boleznih.

Takrat so se bolezni velikokrat pojavljale. Največkrat se je pojavila tuberkuloza. Velikokrat pa so vaščani dobili tudi ošpice in mums. Največkrat so oboleli otroci in če se niso pravi čas pozdravili, je to zelo vplivalo na njihovo celo življenje. V tistem času so se najbolj bali otroških bolezni, saj so bile težko ozdravljive, ker še ni bilo določenih zdravil.

Za zdravljenje smo pripravljali zeliščne čaje. Najbolj pogosta zelišča takrat so bila: lipov cvet, bezgovec, mezinec ... delo z zelišči je po navadi bilo žensko delo, ki so ga opravljale skozi celotno leto.

Informator: Matilda Podplatnik

Datum in kraj rojstva informatorja: 21. 2. 1935

Datum pogovora: 4. 1. 2024

Kraj pogovora: Mihovci

Ko sem bila mala, v bolnico nismo hodili. Zdravili smo se doma. Tudi zdravil nismo imeli, ker smo bili doma revni. Če smo bili bolani, doma so nam skuhali kamilični čaj ali pa kakšno juho.

Zobozdravnika smo obiskovali v Ormožu, kasneje pa na Ptuj. Kadar nas je bolel zob, nam je mama dala »česnek«, da smo si ga dali v usta.

Če smo se poškodovali, smo si rano zvezali z coto (staro blago) in razkužili z domačim žganjem. Če se je stanje poslabšalo in se je rana zagnojila, smo jo očistili ali pa obiskali zdravnika. Za večje zlome smo obiskali zdravnika.

Prvo hčer sem rodila doma, drugo pa v bolnišnici Maribor, ker je imela tudi probleme s kolki. Tam je ostala 2 meseca, da so lahko zdravniki opazovali njeno stanje. Dohtorji tega zapleta niso odpravili, saj je moja hčer v svojem življenju imela težave in je morala biti zelo previdna. Pri obeh porodih mi je pomagala babica, pri prvi hčerke ena iz Ormoža, pri druge pa iz Maribora.

Pri hiši nismo veliko zbolevali, ker smo zdravo jedli. Zelenjavo, sadje, pa meso enkrat na teden. Najbolj nam je mama skuhala repo, zelje pa druge take preproste stvari. Meso smo jedli samo v nedeljo, vsak je dobil samo en kos. Pa deca smo tudi veliko jabolk jedli.

Umivali smo se redko, lase smo si umivali enkrat na mesec, zob pa sploh ne. Uporabljali smo mila, ki smo jih naredili doma iz svinjske masti ali pa smo ga na trgu kupili.

Nismo imeli tablet ali sirupov. Imeli smo zelišča, pa župo. Če je bil kdo zelo bolani, smo šli v lekarno po recepte in do dohaja. Če sem imela vročino, smo si surovi krompir dali v zokne ali hladne cote na čelo.

Informator: Marija Rajh

Datum in kraj rojstva informatorja: 16. 11. 1933, Žvab

Datum pogovora: 18. 1. 2024

Kraj pogovora: Ormož

Zdravnika smo obiskali redko, kadar je bila bolezen zelo huda. Ženske so rodile večinoma doma, ob pomoči starejše izkušene ženske, za babico ni bilo jasno ali je imela za to delo kakšno formalno izobrazbo. Zdravili smo se sami doma, odrasli večinoma z žganjem oz. zelišči v žganju (pelin, tavžentroža)

Gospa nam je zaupala kar nekaj načinov domačega zdravljenja:

Čaji:

Kamilica

- močno prekuhane proti driski
- slabo prekuhane proti zaprtju
- umivanje za vneto kožo in oči

Pelin

- želodčne težave

Žajbelj (ne smeš ga požirati)

- proti vnetemu grlu (grgranje)
- proti zobobolu

Tavžentroža

- za različne težave (želodec, menstruacija)

Rman

- proti menstrualnim bolečinam

Pljučnik

- proti kašlju

Obloge:

Kis:

- za zvine in udarce

Kisla smetana

- za ureznine

Trpotec (žiljak)

- za ureznine
- za pike

Pesa, kompot

- za zbijanje vročine

Žganje

- izpiranje ran

Jedi:

Česen

- za črevesne bolezni (gliste, trakulje)

Mleko

- pri sumu zastrupitve

Prežganka

- ob driski

Koprive, špinača

- pri slabokrvnosti